

Csibi Norbert

Az első világháború előtti katolikus nagygyűlések és a katolikus egyetem ügye Magyarországon¹

A 18–19. század folyamán a nagyobb európai egyetemek jelentős átalakulásokon mentek keresztül, a középkor- és korajúkor időszakában kialakult jellemzőik megváltoztak, és különböző mértékben ugyan, de a nemzetállamok befolyása alá kerültek. A katolikus egyház, amely kezdettől szorosan összefonódott az európai tudományossággal és a felsőoktatási intézmények fenntartásával, ebből a szempontból is új helyzetben találta magát, és választ kellett adnia a kialakult viszonyokra. Ez azért is fontos volt számára, mivel a tudományos-technikai fejlődés mellékhatásaként egyre több értelmiségi fordult el a vallástól.² A katolikus megújulás kulcsának viszont éppen ezt a réteget tekintették. Voltak országok, ahol a válaszok megtalálását az államegyházi keretek kialakulása miatt leszűkült mozgástér gátolta, később viszont éppen ennek lazulása okozott nehézségeket, ugyanis a kiszélesedő verseny keretei között kellett boldogulni. Ott pedig, ahol a katolikusok kisebbséget alkottak, a helyzetet már kezdetektől a verseny, illetve a felekezeti elkülönülés³ (saját normakommunikációs hálózat kiépítése) tényezői határozták meg.

Európai mintákat követve 1890-es évektől – az egyházpolitikai küzdelmek hatására – Magyarországon is elkezdődött a katolikus közélet aktivizálódása és ennek keretében a katolikus nagygyűlés intézményének meghonosítása. Az 1900 után éves rendszerességgel megtartott találkozók a közélet iránt érdeklődő egyházi és világi katolikus értelmiség igyekezett megfogalmazni a legfontosabb (társadalmi, kulturális és egyéb) problémákat, kijelölni a katolikus megújulás felé vezető út állomásait, a legsürgősebb teendőket. Ezzel a társadalmi nyilvánosságnak egy olyan (újabb) fórumát hozták létre, melyen az egység demonstrálása, a saját identitás meghatározása és a leküzdendő problémák kibeszélése egyaránt helyet kapott.⁴ Az első világháború előtti nagygyűléseken a magyarországi katolikus egyetem kérdése kapcsán is hangzottak el fontos javaslatok. Ezek bemutatása előtt azonban érdemes megvizsgálni, hogy Róma milyen iránymutatásokat adott a 19. század második felében a tudományok, illetve az egyház viszonyáról.

XIII. Leó pápa a tudományok szerepéről

A fentiekén túl a 19. század második felében a katolikus egyház több oldalról érkező világnézeti kihívásokkal is szembe találta magát. Európa liberális alkotmányai és kormányai – eltérő mértékben ugyan, de mégis – törekedtek az egyházi és világi hatalom

¹ A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

² SZÖGI 2001. 149.

³ Erre kiváló példa Svájc esete: ALTERMATT 2001.

⁴ A magyarországi katolikus nagygyűlések történetének összefoglalását lásd: ADRIÁNYI 1974; ADRIÁNYI 2000; SZÖGI 1991; KLESTENITZ 2014.

szétválasztására, illetve az egyház közéleti szerepének korlátozására (kötelező polgári házasság, állami anyakönyvezés).⁵ Az állami iskolarendszer kiépítése érdekében tett lépések is sok esetben az egyház iskolafenntartási, oktatási és nevelési jogainak sérelmével jártak. Az egyház iskolaügyben és tudományos életben játszott szerepe is megkérdőjeleződött, az állami ellenőrzés ezekre a területekre is kiterjeszkedett.⁶ Elsősorban a szociáldemokrata és a polgári radikális politikai ideológiák kérdőjelezték meg az egyház korábbi kulturális és társadalmi szerepét, és a minőségi kritikákat megfogalmazó, kizsorító jellegű politikai eszmék képviselői rendre támadták az egyház ilyen irányú tevékenységét, illetve igényeit. Az egyértelműen defenzív pozícióba került egyház ebből a helyzetből igyekezett kiutat keresni, korábbi pozícióit megőrizni és a katolikus megújuláshoz vezető megoldásokat megtalálni. Ilyen viszonyok között a szentszéki megnyilatkozások rendre érintették az egyháznak a magasabb szintű oktatásban és a tudomány területén betöltött szerepét, és igyekeztek orientálni az egyes országok katolikusait a viszonyulási pontok tekintetében.⁷

XIII. Leó pápa határozott célja a társadalom és a civilizáció újra kereszténnyé tétele volt, a társadalmi rend biztosítása és a modern világgal való párbeszéd kialakítása révén. Alig néhány nappal megválasztását követően kinyilvánította, hogy szándéka „örködni az Egyház és az apostoli Szentszék jogainak és igazságainak hű megőrzésén.”⁸ Nem sokkal később pedig, *Aeterni Patris* (1879. augusztus 4.) kezdetű, Aquinói Szt. Tamás bölcséletét felújító körlevelében felhívta a figyelmet arra, hogy korának téves nézetei a filozófiai iskolákból szivárogtak át a társadalom rétegeibe, ezért ezek társadalomalakító hatása nem hagyható figyelmen kívül az egyház számára sem. Pozitív irányból közelítve a kérdést, azt is kifejtette, hogy a bölcsélet utat nyit az igaz hitre is, a szívet előkészíti a kinyilatkoztatás befogadására. Éppen ezért a bölcsélet művelésének elsőrendű feladata az apológia, a hitigazságok védelme, ez jelenti a hit bástyáját és a vallás erődítményét. A cél tehát, hogy az ész nevében felhozott vallásellenes logikával szemben olyan érveket kell felállítani, melyek a hit megerősítését szolgálják. Az ész fegyvere ellen az ész fegyverét kell használni, mely hatástalanítja a kritikusok érveit. Az apológia legfontosabb eszközének a pápa a skolasztika felújítását tartotta, melyet kellően rendszeres és módszeres keresztény bölcséleti iskolának tartott. Elsősorban Aquinói Szent Tamás filozófiájának tanulmányozását, az ész és hit összeegyeztetésének tamási útját ajánlotta (neotomizmus) a hívek figyelmébe.⁹ Korának bölcséleti tévútjaival szemben fel kívánta fegyverezni a következő generációt, mikor azt írta, hogy „a tudomány egészséges és erős táplálékával kell az egész ifjúságot, s különösen azt, mely az egyházi pályára lép, nevelni, hogy erőben bővelkedve s kellőképp fölfegyverkezve, jó korán hozzá szokják a vallás bátor és bölcs védelméhez.”¹⁰ XIII. Leó úgy látta, hogy a bölcséleti tudományok reformja nem halasztható tovább, ugyanis a többi tudományterület (és ugyanígy a művészetek is) új erőt meríthetnek ebből, első sorban pedig a természettudósok, akik képzésénél szintén nem nélkülözhető a bölcséleti képzés.¹¹

5 GÁRDONYI 2006. 272–273.

6 GÁRDONYI 2006. 307.

7 A pápák már korábban is tettek általános érvényű megnyilatkozásokat a racionalizmus kérdésével, illetve a tudomány szabadságával kapcsolatban. XVI. Gergely: „*Mirari vos arbitramur*” (1832); IX. Piusz: „*Qui pluribus*” (1846), „*Dolore haud mediocri*” (1860), „*Gravissimas inter*” (1862), „*Syllabus*” (1864). DENZINGER – HÜNERMANN 2004. 542., 550., 559., 561., 571.

8 Idézi: MONDIN 2001. 622.

9 *Aeterni Patris*. PROHÁSZKA 1891. 62–69.

10 *Aeterni Patris*. PROHÁSZKA 1891. 1891. 74.

11 *Aeterni Patris*. PROHÁSZKA 1891. 75–77.

1880. március 7-én, Szent Tamás ünnepén a világ minden tájáról tudósok jelentek meg Rómában, egyetértésüket demonstrálva a pápa előző évi körlevelében kifejtett gondolatokkal. A szentatyá hozzájuk intézett beszédében (*Pergratus Nobis*) azt üzent a világ katolikus tudósainak, hogy elsődleges kötelességük és felelősségük az „*értelmi műveltséget bensőséges vallásossággal párosítani s a tudományokat művelni.*”¹² Mint mondta, „*karoljátok fel nagy buzgón a természetvizsgálatot, amely téren korunk elmés találmányai s azok áldásos hasznosítása méltán kivívják magoknak az egykorúak bámulatát s az utódok elismerő magasztalását.*”¹³

Szent Tamást még ugyanebben az évben (1880. augusztus 4.) a tudományok, líceumok, akadémiák és iskolák védőszentjévé nyilvánították, és előkészítették összes műveinek kiadását. Tették mindezt abban a reményben, „*hogy e nagy és szent férfiú pártfogása jelentékenyen elő fogja segíteni az egész társadalom javára a bölcséleti és theológiai tanulmányok reformját. Az igaz, való tudományból származik a magán- és közélet szoliditása: a szolid étellel pedig együtt jár a közjó, a rend és a béke.*”¹⁴ Megkezdte működését a Szent Tamás Akadémia is, mely felolvasások és vitasorozatok rendezésével kívánta szolgálni a fenti célokat.

XIII. Leó a tudomány és a vallás (illetve az egyház) pozitív viszonyának elsősorban az ifjúság nevelése és a katolikus értelmiség következő generációinak jövője szempontjából tulajdonított jelentőséget. 1883 augusztusában levelet írt de Luca, Pitra és Hergenhorther bíborosokhoz, melyben a történettudomány jelentőségét fejtegette (*Saepenumero considerantes*). Ebben a pártérdekeknek és szenvedélyeknek szolgáló történetírás káros hatásáról megállapította, hogy az nem az élet mestere és az igazság szövete: „*A történelem u. i. nagy vonzerőt gyakorol az ifjúság izgékony s könnyen hevülő kedélyére. (...) [H]a már ifjú korában szívja magába a mérget, alig fog találni orvosságra. Nincs is alapos remény arra, hogy az ilyenek idővel észre térjenek s elfelejtsék azt, amit tanultak.*”¹⁵ Mivel alaposan csak kevesen tanulmányozzák a történelmet, ezért nagyon fontos, „*hogy minél előbb segítsünk az égető szükségén s megakadályozzuk, hogy az oly szép tudomány, milyen a történelem, a köz- és magánérdekek mételvévé váljék. Írjanak derék, számottevő tudósok történeti műveket, melyek föltüntessék, mi az igaz, mi nem – s rágalomnak bizonyítsák és eloszlassák a pápák ellen emelt gyalázatos vádakat. Az ellenfelek sovány s készakarva átsurranó előadását silányítsa tönkre a tények gondos és oknyomozó földerítése, értelmes, körültekintő ítélet szállítsa le értékükre a vakmerő állításokat, s tapintatos megkülönböztetés derítse fel a könnyelmű ráfogásokat. Arra kell iparkodni, hogy magukból az okiratokból derítsék föl mindazt, ami költés és ráfogás; lebegjen szemük előtt a történetírás főszabálya, hogy semmi valótlan ne mondjanak és semmi igazat el ne hallgassanak: kerüljük a részrehajlás és a készakaratos elhallgatás látszatát. Szükséges azonkívül, hogy tankönyveket is írjanak iskolai használatra, melyek az ifjúság kára s az igazság rovása nélkül szolgálják a történettudományt. E célból már elrendeltük, hogy okirattáraink tárva-nyitva álljanak a hit és a tudomány szolgálatára s most ismét elrendeljük, hogy a vatikáni könyvtár a történetbúvárok rendelkezésére álljon. Adná az ég, hogy minél többen lelkesülnének munkára ösztönözve az igazság földerítésének vágyától s bár vonnának le kutatásaikból emlékezetre méltó tanúságokat.*”¹⁶

¹² *Pergratus Nobis*. PROHÁSZKA 1891. 93.

¹³ *Pergratus Nobis*. PROHÁSZKA 1891. 97.

¹⁴ *Cum hoc sit*. PROHÁSZKA 1891. 102.

¹⁵ *Saepenumero considerantes*. PROHÁSZKA 1891. 171.

¹⁶ *Saepenumero considerantes*. PROHÁSZKA 1891. 172–173.

A tudományok művelésének fontos eleme az érintettek közötti személyes-szakmai kapcsolati háló kialakítása, az élő párbeszéd megvalósulása. Ennek létrehozását célozták a katolikusok tudósok számára 1888-tól időszakonként megrendezett nemzetközi kongresszusok.¹⁷ Az első találkozó előkészítésekor XIII. Leó a *Quod secundo Rothomagensi* kezdetű levelében (1887. május 20.) abbéli reményének adott hangot, hogy az a tudományt előmozdítja, illetve a hitnek is oltalmat nyújt. Úgy látta, hogy az ilyen találkozónak az a legfőbb célja, hogy az eszmecserét, az együttműködést előmozdítsa, és a résztvevők természettudományos és történettudományi kutatásaikat az egyház javára és a keresztény bölcsélet emelésére fordítsák. Figyelmeztetett arra is, hogy mivel a kongresszus nélküli az egyházi tekintélyt, ezért a résztvevők úgy szóljanak hozzá a tudományos kérdésekhez, hogy közben ne próbáljanak teológust játszani, maradjanak saját tudományágaik határai között.¹⁸

A másik fórum, ahol a tudomány legújabb eredményei lecsapódtak, az egyes országok egyetemei és főiskolái voltak. Az, hogy ezek miként működnek, milyen mértékben sikerül érvényesíteni a fenntartó által elvárt értékrendet és tudományos színvonalat, nem volt mellékes körülmény abban az időben, amikor az állam ezen a téren is folyamatos expanzióban volt. Európában több variációja alakult ki az állam és az egyház felsőoktatás területén való együttműködésének. Az állami felügyelet alá kerülő német és osztrák-magyar egyetemeken legtöbb esetben megmaradtak a katolikus teológia külön karai. A francia forradalom után Trier, Mainz, Köln, Strasbourg egyetemei megszűntek, Bajorországban a jezsuita rend felszámolása miatt bezárt az ingolstadti egyetem is, melyet az állam indított újra Münchenben. A nyugati német területeken 1815-ben nem volt katolikus egyetem. Svájcban a baseli egyetem protestáns lett, és új katolikus egyetem felállításában csak azután kezdtek gondolkodni, miután állami segítséggel az ókatolikusok alapítottak egyet. Nagy Frigyes Poroszországban a feloszlatott sziléziai rendek vagyonából egyetemet alapított Breslauban, melyen két hittudományi kart is létesítettek, egyet a katolikusoknak és egyet a protestánsoknak. Ugyanennek a modellnek az adaptálása történt meg később a bonni egyetem esetében, és ezt az utat követte a würzburgi, illetve a hessen-darmstadti egyetem is.¹⁹ A tübingeni protestáns egyetem keretei között kialakítottak egy államilag fenntartott katolikus teológiai kart. A bécsi egyetemen, mely az osztrák-magyar állam németajkú területeinek legfontosabb felsőoktatási intézménye volt, 1873-ig a rektornak és a dékánoknak katolikus vallásúnak kellett lenniük, és a protestánsok minden próbálkozásuk ellenére sem tudtak hittudományi kart alapítani az első világháború előtti időszakban. Innsbruckban az egyetemet az állam irányította a különféle rendi alapítványok pénzéből, II. József idején pedig ez a befolyás tovább erősödött. Itt 1826-tól működött egy hittudományi kar, de a konzervatív kormányzat az 1880-as években arra törekedett, hogy az egész egyetem katolikusá váljon. Az Osztrák-Magyar Monarchia nem németajkú területein a papképzés jellemzően a szemináriumokban folyt, de az egyetemeken megmaradtak az állami (katolikus) teológiai karok. Így alakult Prágában, Krakkóban, Lembergben,

¹⁷ Az első kongresszus Párizsban volt 1888. április 9. és 12. között (Kiss 1888. 306–335.). A második megrendezésére 1891-ben került sor, szintén Párizsban. (Kiss 1891. 636–649.); ezt követően Brüsszelben (1894) és Freiburgban (1897) volt ennek folytatása.

¹⁸ *Quod secundo Rothomagensi*. PROHÁSZKA 1891. 272–273.

¹⁹ CHADWICK 1998. 535–536.

Budapesten és Zágrábban is.²⁰ Ezek esetében azonban a bécsi felsőfokú papképzés jelentősen elszívta a hallgatói állományt.²¹ Olaszország létrehozása után a bolognai, nápolyi és paduai egyetemek is „elvesztek” az egyház számára, ezért az elit papképzés terepe a Collegium Romanum lett.²²

A kialakult viszonyok tehát sokfélék voltak, és a legtöbb esetben kompromisszumokkal kellett együtt élni. A katolikus elitképzés (akár egyházi, akár világi) pozícióinak megőrzéséhez a legcélszerűbbnek új, felekezeti egyetemek alapítása tűnt.

Katolikus egyetemalapítások – nemzetközi minták és modellek

A francia forradalom előtt Európában a szerzetesrendeknek sokkal nagyobb befolyása volt az egyetemekre, mint azt követően. Elsősorban a jezsuiták voltak azok, akik a teológiai, de sok esetben a többi kar professzorait is adták. Ezt követően az államok egyre nagyobb befolyásra tettek szert az egyetemi szférában, ezáltal szűkítve a felekezeti és egyéb fenntartók lehetőségeit.²³ Az egyházak kezdtek kiszorulni az egyetemi szférából, és a szekularizáció, a racionalista filozófiák elméletei következtében teret nyert az az elképzelés, hogy az egyháziak nem lehetnek objektívek a tudományos munka területén.²⁴ Az egyháziak azonban – mint azt XIII. Leó pápa megnyilatkozásai kapcsán is láthattuk – nem mondtak le arról, hogy a tudományok terén és a felsőoktatásban is érvényesítsék világnézetüket és tanítsák hitigazságukat. Ez azt jelentette, hogy a papképzést szolgáló szemináriumok mellett több helyen volt kísérlet többkarú katolikus egyetem alapítására, melyek a világi tudományok központjai kívántak lenni. Manning bíboros Kensingtonban (London) igyekezett meggyökeresíteni katolikus egyetemet, de kísérlete nem járt sikerrel, és Newman 1852-es írországi kísérlete is csak a huszadik században érett be.²⁵ Voltak azonban olyan esetek, melyek már a 19. század második felében sikereket értek el. Mivel ezek az új intézmények más-más politikai, jogi, illetve társadalmi környezetben alakultak és működtek, így többféle modelljük létezett.

Európa legsikeresebb katolikus egyeteme a leuveni (Belgium) volt, mely 1835-ös újjáalakítása után tisztán katolikus fenntartású lett, mentes minden állami részesedéstől. XVI. Gergely pápa jóváhagyását követően az egyetem teljesen a belga püspöki kar irányítása alá került. Az alapításhoz, illetve a fenntartáshoz azonban a belga papság és a katolikus lakosság anyagi hozzájárulására is szükség volt. A püspöki kar részvényeket bocsátott ki 1 frankos címletekben, melynek aláírásával éves kötelezettséget lehetett vállalni adott összeg befizetésére: *„Fölkéri a püspökök a kanonokokat, az espereseket, az első és másod osztályú plébánosokat, hogy mindegyik 20 részvényt, a kisegítő (succursal) plébánosokat, hogy 10 részvényt, a káplánokat s a többi fölszentelt papokat, hogy 5 részvényt vállaljanak el; a püspökök mindegyike 200 részvényt vállalt magára.”*²⁶ A további gyűjtésbe és toborzásba a

20 CHADWICK 1998. 536–537.

21 Ehhez lásd: TUSOR 2007; FRANKL – KLIEBER 2008; BEKE 2002; BEKE 2011.

22 CHADWICK 1998. 539.

23 CHADWICK 1998. 533.

24 MIHÁLYFI 1898a. 3–37. (4.)

25 CHADWICK 1998. 533.

26 MIHÁLYFI 1898a. 7.

plébánosoknak kellett bevonni a lakosságot. Az egyetem infrastruktúrájához a város is hozzájárult, kollégiumi épületek, könyvtár, kórház és egyéb felszerelések átengedésével. 1836-ban a leuveni (löweni) egyetem hat karán (teológiai, jogi, orvosi, nyelvészeti, bölcséleti, természettudományi) összesen 261 hallgató tanult.²⁷ A hittudományi kar kialakítására Róma iránymutatásai alapján került sor, de a jogi, orvosi, bölcséleti és természettudományi karok tanulmányi rendszere az állami törvények előírásainak megfelelően alakult. Ennek volt köszönhető, hogy itt is az állami egyetemekkel azonos értékű, érvényes diplomát tudtak kiállítani.²⁸ A karok mellett számos különálló szakiskola, intézet (27 darab) és kórház kapcsolódott az egyetemhez, melyek a modern tudományosság minden igényét kielégítették. Az egyetem kényesen ügyelt arra is, hogy a katolikus jelző mögött rejlő tartalmi elvárásoknak is megfeleljen. Így mind a tanárok, mind pedig a diákok kiválasztásánál nagy körültekintéssel jártak el, és a már felvetteket is a szigorú szabályok betartására kötelezték. Mindennek köszönhetően az egyetemen élénk tudományos és hitélet folyt.²⁹

A második modellt jelentő Franciaországban nem alakult ennyire problémamentesen a katolikus egyetem ügye. 1793-tól az összes intézet az állam befolyása alá került, és a centralizáció a napóleoni időszak alatt csak tovább fokozódott.³⁰ A felsőoktatás szabadságát 1875-ben biztosították, egyetemalapításra ekkor az egyházaknak is lehetőségük nyílt, amennyiben a teológia mellett még három kar fenntartását tudták biztosítani. A francia katolikusok éltek ezzel a lehetőséggel, így 1877 és 1878 folyamán öt „szabad egyetemet” is alapítottak, Párizs, Lille, Angers, Lyon és Toulouse városaiban. A „szabad egyetem”-ek megszerezték az úgynevezett vegyes-bizottság alakításának jogát is. Ez azt jelentette, hogy a záróvizsgák alkalmával felállított bizottság fele az egyetem, másik fele az állam képviselője volt (*jury mixte*). Ez biztosította, hogy a felekezeti egyetem diplomái versenyképesek, azonos érvényűek legyenek az állami egyetemekével. Ennek a rendszernek azonban már kialakításakor is komoly ellenzéke volt, így 1880-ban Jules Ferry javaslatára törvény született a „*jury mixte*”-rendszer eltörlésére. Ezt követően államilag elismert oklevelet csak az állami egyetemeken lehetett szerezni, tehát legalább a záróvizsga letételére ezeken kellett sort keríteni. A katolikus intézmények tanítási szabadságukat megőrizhették, de az egyetem nevet nem viselhették és a szükséges végső vizsgáztatási jogot is elvesztették. *„E törvény halálos sebet ejtett a nagy áldozatkészséggel fölállított szabad iskolákon, azoknak természetes fejlődését megakadályozta, bizonyos merev stagnáció állapotába süllyesztette. A temérdek szellemi és anyagi áldozat e törvény folytán nagyon csekély kamatot hozhat. Az egyetemek alig nyerhetnek nagyobb számú hallgatókat.”*³¹ Az új szabályozás a hallgatói létszámot jelentősen korlátozta, míg az 1891/92-es tanévben a párizsi állami egyetemre közel tízezen jártak, addig az öt katolikus főiskolára beiratkozottak száma nem érte el az 1200 főt.³² Ennek ellenére a francia katolikusok mindent megtettek annak érdekében, hogy megfelelő színvonalon tartsák és fejlesszék ezeket a főiskolákat, beleértve a számtalan kapcsolódó intézetet, társulatot és kórházakat is.

27 MIHÁLYFI 1898a. 8.

28 MIHÁLYFI 1898a. 20.

29 MIHÁLYFI 1898a. 26–31.

30 KARÁDY 2005. 30–54.

31 MIHÁLYFI 1898b. 177–225. Idézett hely: 182.

32 MIHÁLYFI 1898b. 182.

A harmadik típusú európai katolikus egyetemet Svájcban alapították. A lakosság nagyjából egyharmadát kitevő svájci katolikusok 1857-ben alakították meg a Pius-Egyletet, melynek kantonális szinten is létrejöttek fiókjai. Ezek közül a freiburgi karolta fel a katolikus egyetem ügyét. 1880-ban pedig a freiburgi nagytanács elnöke tett javaslatot egy katolikus, de egyúttal állami egyetem alapítására. A terv mögé az 1880-as évek végére a kanton is odaállt, és anyagi támogatást biztosított, melyhez kérték XIII. Leó pápa támogatását is. Mindezek után, 1889 októberében nyílt meg az egyetem, egyelőre jogi és bölcséleti karokkal. A hittudományi kart az 1890/91-es tanévben nyitották meg, a domonkos rend vezetése mellett. Freiburg kanton adománya tette lehetővé, hogy 1896-tól a természettudományi kart is sikerült elindítani. Az orvosi kar felállítására egy sorsjáték-tervezetet dolgoztak ki, melynek bevételeiből kívánták a kar alaptőkéjét összegyűjteni. Az egyetem költségeihez az e célra alapított Hochschulverein tagjai is hozzájárultak, akik évi 5 frankot, vagy egy összegben 100 frankot adtak erre a célra.³³ A svájci katolikus egyetem iránt a németországi katolikusok is élénken érdeklődtek, és több gyűjtemény felajánlásával segítették a tárgyi feltételek megteremtését. Az 1898/99-es tanévben az egyetemnek 400 hallgatója volt, elsősorban Svájcban és Németországból, de kisebb számban Ausztriából, Olaszországból, Hollandiából, Oroszországból és Törökországból is. A vegyes (állami, de katolikus) fenntartású egyetem esetében az egyes jogkörök szabályozására, pontos lehatárolására nem került sor, a svájci püspöki karnak az egyetem ügyeibe nem volt beleszólása. Ennek is volt köszönhető, hogy *„a dömés atyák vélték magukat arra hivatottnak, hogy az egyetem katolikus jellege fölött örködjenek, de az ő exkluzív szellemük a tanítás szabadságát oly szűk korlátok közé akarta szorítani, aminőkhöz a német tudósok sem szokva nincsenek, sem alkalmazkodni nem akarnak.”*³⁴ Ennek is volt köszönhető, hogy több német professzor korán elhagyta az egyetemet, felborítva a francia és a német elem alapításkor gondosan kialakított arányait.

Az Európán kívüli egyetemek közül a washingtoniról érdemes még röviden szót ejteni.³⁵ Az itteni katolikus egyetem megnyitására az észak-amerikai katolikus hierarchia megalapításának századik évfordulóján került sor 1889-ben. Az USA-ban a középiskolát is magukba olvasztó egyetemek legnagyobb része magánszemélyek és felekezetek kezében volt.³⁶ A püspöki kar már az 1866-os második baltimore-i zsinaton kifejezte, hogy egy teljesen katolikus egyetem felállítását látja célszerűnek. A konkrét elhatározás végül az 1884-es harmadik baltimore-i zsinaton született meg. Az első lépés a hittudományi kar megszervezése és a szentszéki jóváhagyás megszerzése volt. Az amerikai püspöki kar egy egyetemi bizottságot nevezett ki, melynek feladata a további lépések megszervezése lett.³⁷ A bizottság javaslatára a Szentszék a következő alapítási elveket hagyta jóvá: 1. Az egyetem mindig a püspöki kar közvetlen felügyelete és vezetése alatt áll, semmiféle szerzetesrend kizárólagos vezetésére nem bízák; 2. A tanszékekre világi és szerzetes tanárok is alkalmazhatók; 3. A teológiai kart a szulpiciánusokra bízák; 4. A székhely Washington legyen; 5. Az USA-ban ne engedélyezzenek más katolikus egyetemet, amíg ezt a teljes tartományi

33 MIHÁLYFI 1898c. 426–448., különösen: 428–432.

34 MIHÁLYFI 1898c. 447.

35 Dél-Amerikában 1910-ben jött létre a buenos airesi (Argentína) egyetem. SZÖGI 2001. 150.

36 Lásd: MAHONEY 2003.

37 MIHÁLYFI 1898d. 567–582., különösen: 570–571.

zsinat nem indítványozza.³⁸ A felterjesztés jóváhagyása 1887. április 10-én meg is érkezett Rómából. Az egyetem fenntartási költségeit országos gyűjtés szervezésével teremtették elő, illetve magas tandíjakat állapítottak meg, melyek kifizetéséhez segítségül többféle ösztöndíj elnyerési lehetőségét is kilátásba helyezték.³⁹ A tanári kar összeállítására érdekében az alapító bizottság Európa neves katolikus egyetemeiről igyekezett átcsőbítani oktatókat, illetve amerikai tudósokat küldött francia, német, illetve római tanulmányok folytatására.⁴⁰

A vizsgált korszakban több másik országban is törekedtek katolikus egyetem alapítására, ehhez megkezdték az előkészületeket. A második német katolikus nagygyűlés (Breslau, 1849) alkalmával merült fel egy német katolikus egyetem gondolata és került kiküldésre az ezt előkészítő bizottság. A kezdeti lendület (luxemburgi tervek) után azonban az 1880-as évekre lekerült a kérdés a napirendről, és az 1890-es években inkább már arra törekedtek, hogy az állami egyetemeken szerezzenek jobb pozíciókat a katolikusoknak. Ez utóbbit az egyetemi hallgatók egyesületi életének élénkítésével és kedvező ösztöndíjak biztosításával próbálták megoldani.

Ausztria bécsi és innsbrucki egyetemein a századfordulón is viszonylag erős maradt a katolikus befolyás, elsősorban a teológiai karok miatt. Ettől függetlenül a salzburgi érsek védnöksége alatt létesített egyesület 1881-től itt is szorgalmazta az önálló katolikus egyetem felállítását. A kezdeményezést XIII. Leó pápa is üdvözölte az érsekhez intézett 1885. március 4-i levelében, úgy vélte ugyanis, hogy ennek sikere esetén a tanszabadság téves értelmezése által okozott károkat helyre lehet hozni, illetve egy ausztriai egyetem a szomszéd tartományok népeire is áldásos hatással lehetne.⁴¹ A tervek alapjául a bencések vezetése alatt álló katolikus hittudományi fakultást szánták, de ezt a világháború előtt nem sikerült egyetemmé fejleszteni.

A katolikus egyetem kérdése Magyarországon

A magyarországi egyetem(ek) katolikus jellegének megőrzését a katolikus megújulás fontos előfeltételének tekintették. Az egyházi közoktatási intézmények fenntartása, a felekezeti sajtó fejlesztése, a katolikus egyesületi háló sűrűbbre szövése mellett a jövő katolikus értelmiségének kinevelésében fontosnak tartották az önálló katolikus egyetem szerepét. A katolikus társadalmi akciók sikerének, illetve sikertelenségének kulcsát a legtöbb közéleti katolikus abban látta, hogy sikerül-e kinevelni egy olyan katolikus (középosztályi) értelmiségi réteget, amely a tervek élére állhat, életvitelével és értékrendjével pedig a katolikus életszentség megvalósítója lehet. A következőkben azt vizsgálom, hogy milyen elképzelések merültek fel e téren, milyen feltételek voltak meg, vagy éppen hiányoztak a katolikus egyetem terveinek megvalósításához.

A hazai viszonyok között az 1848. évi XIX. törvény röviden rendelkezett a magyarországi egyetem kérdéséről, mikor kimondta, hogy: „1.§. Az egyetem egyenesen a közoktatási minster hatósága alá rendeltetik. 2.§. Az oktatás és tanulás szabadságának azon elve,

³⁸ MIHÁLYFI 1898d. 572.

³⁹ MIHÁLYFI 1898d. 581.

⁴⁰ MIHÁLYFI 1898d. 573.

⁴¹ *Allatae sunt Nobis*. PROHÁSZKA 1891. 204–207.

hogy egyrészt a tanuló arra nézve: melly tant, és mellyik tanártól kívánja hallgatni, szabad választást tehessen; másrészt: hogy a rendes tanárokon kívül, más jeles egyének is, a ministerium által ideiglenesen megállapítandó, később pedig törvény által meghatározandó feltételek mellett oktathassanak, törvényesen kimondatik. 3.§. Ezen elvnek az egyetemnéli alkalmazása a közoktatási miniszterre bízatik, tudósítását ez, és egyéb e részben teendők iránt a legközelebbi országgyűlésnek benyújtván.”⁴²

Mindezek alapján egyrészt a „tanszabadság” elvének törvényesítése új lehetőséget teremtett a tisztán katolikus fenntartású katolikus egyetem (újra)alapítására, illetve az elvesztett pozíciók restaurálására.⁴³ Az idézetben szereplő, legközelebbi országgyűlésre benyújtandó egyetemi törvény végül nem született meg, az 1848-as törvény rövid megállapításai pedig értelmezési kérdéseket vetettek fel. Az, hogy ténylegesen milyen hatásköröket jelent az egyetemnek a közoktatási miniszter hatósága alá rendelése, vita tárgyát képezte az állami és az egyházi hatóságok között. Az országgyűlésben az egyetem vagyonának jogi helyzetéről, ehhez kapcsolva pedig az egyetem jellegéről folytak a viták. Deák és Eötvös álláspontja szerint az egyetemnek „királyi” (állami) jellege volt, de a vagyon egy részének egyházi jellegét elismerték.⁴⁴ Eötvös József miniszter 1870. április 7-én törvényjavaslatot nyújtott be „A pesti királyi magyar egyetem újból szervezéséről”. Távlati terve között szerepelt, hogy a hittudományi kart leválassza az egyetemről és önálló egyházi fenntartású főiskolává alakítsa. Amíg ez nem történik meg, addig a vallási egyenjogúsítás érdekében javasolta, hogy a katolikus mellett állítsanak fel egy protestáns és egy görög katolikus teológiai kart is. Terveiből nem lett semmi, mivel ez az egyik érintett félnek sem volt érdeke.⁴⁵

Katolikus részről párhuzamosan kétfajta álláspont is megjelent. Az egyik a budapesti egyetem katolikus tételét sürgette. Úgy vélte, hogy nem kell addig új (katolikus) egyetemet alapítani, amíg a meglévő eredeti jellegét nem sikerül visszaállítani, mivel ez csak az erőforrások megosztását jelentené.⁴⁶ A másik álláspont képviselői egy teljesen új, többkarú katolikus egyetem létrehozását tartották egyedül célravezetőnek. Akadtak olyanok, akik a két elképzelést együtt, egy időben is megvalósíthatónak gondolták.⁴⁷

⁴² 1848. évi XIX. tc.: a magyar egyetemről.

⁴³ A pázmányi alapítású (nagygyűlési) budapesti egyetem katolikus jellege – bár annak finanszírozása részben katolikus alapokból történt – Mária Terézia és II. József uralkodása után elhalványult. A katolikus hittudományi kar azonban továbbra is része maradt az egyetemnek. ARTNER 1938.

⁴⁴ KELEMEN 2000. 77.

⁴⁵ KELEMEN 2000. 78. A nem sokkal később (1872) létrehozott kolozsvári (állami) egyetemen nem került felállításra teológiai kar. Trefort Ágoston terveiben már az 1870-es évek közepétől szerepelt egy harmadik egyetem felállításának gondolata. Az 1880-as években több lehetséges helyszín is szóba jött (Győr, Szeged, Kassa, Pécs, Pozsony, Temesvár), melyek közül Pozsonynak voltak legjobbak az esélyei. Az államháztartás folyamatos hiánya azonban nem tette lehetővé a konkrét lépések megtételét. KELEMEN 2000. 92.

⁴⁶ „A dolog rendje nem ezt, hanem azt követeli, hogy ha van a katolikusok tulajdonát képező egyetem, úgy azt visszaszerezni törekedjünk attól, aki azt lefoglalta és csak azután beszéljünk egy új egyetem alapításáról.” RELIGIO, 1880/1/52. 413. (A szegedi katolikus egyetem) (A forráshelyként hivatkozott folyóiratcikkek esetében valamennyi lényeges bibliográfiai adatot – szerző (ha ismert), cím, oldalszám – a jegyzetapparátus közli, a hivatkozott forráshelyek listáját az irodalomjegyzékbe külön nem vettük fel. – a szerk.)

⁴⁷ „A meztelen tény az, hogy a budapesti m. kir. egyetem (hittudományi karát kivéve) ma már dekatolizálva van, dekatolizálása pedig szemünk láttára és fülünk hallatára ment végbe, azt már többé nem vindikálja vissza senki a katolikusoknak, igen, senki, még ha akarná sem lenne rá képes. És bizony nagy mulasztás, igazi laissez faire, laissez aller volt ez a mi részünkről, de visszacsinálni ezt a dolgot többé nem lehet. És minekutána már megtörtént, jobb lesz, a rekatolizálás tervével és gondolatával teljesen felhagyni, mint sem egy erre irányzott, de előreláthatólag

Akik a budapesti egyetem katolikus jellegének visszaállítása mellett álltak ki, úgy gondolták, hogy elég, ha XIII. Leó pápa iránymutatásai szerint új típusú bölcsészeti tanulmányokat indítanak, elsősorban az egyház növendékpapjai számára (a neotomizmus szellemében). Ők is fontosnak tartották azonban, hogy az egyetem mellett katolikus középiskolai tanárképző kerüljön felállításra, mely az említett bölcsészeti képzésre épül. Ezt azért is hangsúlyozták, mert ennek szerepe, hogy az állami tanárképesítő bizottságoktól független, felekezeti képesítést nyújtson a jövő tanárgenerációjának. Ez elsősorban a szerzetestanárok esetében merült fel, ugyanis ők a rend iskoláiban végzett tanulmányok befejezéseként – ha államilag elismert oklevelet kívántak szerezni – kénytelenek voltak az állami vizsgabizottság előtt megfelelni.⁴⁸ Ennek a megoldásnak – ti. a budapesti egyetem katolikus kézbe vételének – azonban viszonylag kis realitása volt. Az egyetem éves költségvetésének mindössze negyedrészt finanszírozták a katolikus alapokból, a fennmaradó részt az állam fedezte.⁴⁹ Minden évben, a költségvetés országgyűlési vitája alkalmával a főrendi házban lévő katolikus főpapok jelezték, hogy bár a költségvetéshez elvi hozzájárulásukat adják, de ez nem jelenti azt, hogy a katolikus alapok állami tulajdonát elismernék. Ezt azért is fontosnak tartották hangsúlyozni, mert terveik szerint a majdan létrejövő katolikus autonómia szervezetének lenne a feladata, hogy ezzel a tőkével rendelkezzen, azt a katolikus céloknak megfelelően kezelje. A katolikus autonómia szervezete azonban szintén nem tartozott a közeljövőben megvalósulni látszó tervek közé.⁵⁰ Ezért többen olyan véleménynek adtak hangot, hogy az állam adja ki az egyetemi alapokat az egyháznak, és azokat fordítsák egy új egyetem alapítására.⁵¹

Azoknak, akik egy önálló katolikus egyetem alapításában látták a megoldást, szintén több részkérdésben kellett állást foglalniuk, illetve az ehhez szükséges anyagi és személyi feltételekről gondoskodniuk. Milyen érveket lehetett felhozni egy katolikus egyetem alapítása mellett?⁵² Az 1880-as és 1890-es években a következőkkel találkozhatunk a katolikus sajtóban:

1. A hazai katolikus népességnek a társadalmon belüli arányához mérten két katolikus egyetemre is szüksége lenne a felsőfokú oktatási hálózatban,⁵³ mivel e téren nem csak az állammal alakult ki versenyhelyzet, hanem a protestánsokkal is, akik Debrecenben igyekeztek saját egyetemet létesíteni.

2. XIII. Leó pápa intelmeinek megfelelően, a katolikus érdekek védelmében a szó ellen szót, az írás ellen írást kell állítani a sajtó terén. Ennek kiterjesztéseként a tudományban és a felsőoktatásban tény ellen tény állítandó.⁵⁴

sikertelen kísérlet fölött az elkövetett hibák más, még lehetséges módon való jóvátételét késleltetni.” MAGYAR SION, 1896/10. 418. (Dr. B. A.: *Katolikus Egyetem?*)

48 RELIGIO, 1882/2/19. 146. (*Katolikus egyetem és még valami*); KELLER 2010. 152., 156., 200.

49 Az 1880. évben a budapesti kir. egyetem személyi kiadásaira vonatkozóan 418.190 forint szerepelt a költségvetésben, ugyanez a kolozsvári esetében 180.833 forint, a műegyetemében pedig 191.176 forint volt. A minisztérium költségvetésének 18,67%-át fordították az egyetemekre. KELEMEN 2000. 88.

50 HERMANN 1982. 445–452.

51 A későbbiekben (1893) Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter tett is olyan nyilatkozatot, mely szerint hajlandó az egyetemi alpból a majdani katolikus egyetem céljára áldozni, természetesen az egyházi alapítványok terhére. SZÖGI 2001. 154.

52 SZÖGI 1990. 328–336., SZÖGI 2001. 148–164.

53 RELIGIO, 1880/1/52. 413. (*A szegedi katolikus egyetem*)

54 MAGYAR SION, 1896/10. 420. (Dr. B. A.: *Katolikus Egyetem?*)

3. A tanárképzés végső minősítő vizsgái a fennálló budapesti és kolozsvári egyetemeken folynak, így a szerzetestanároknak is ezeken kell vizsgáznuk, ami sok esetben rossz hatással lehet rájuk. Addig nem lesz rendezett és jól működő katolikus középiskola, amíg nincs teljesen önálló katolikus tanárképzés, beleértve a minősítő vizsgabizottságok felállítását is.⁵⁵

4. A katolikus autonómia megvalósításának előfeltétele a katolikus értelmiség kinevelése. Amíg egy ilyen típusú középosztály nem alakul ki, addig az autonómia létrehozása nem is szükséges, mert az csak a liberális középosztály hitközönnyével találkozik, vagy az úgynevezett „tituláris katolikusok” befolyása alá kerül. Amíg ez a helyzet fennáll, addig jobb is, ha a püspöki tekintélyre építenek az autonómia helyett.⁵⁶

5. Tágabb kontextusban a szociális kérdés megoldása is ettől a kérdéstől várható, hiszen az országot vezető és a társadalmat formáló államférfiak és jogászok világnézete is az egyetemeken alakul ki.

A konkrét javaslatok az 1880-as években kezdtek újra felbukkanni. 1882-ben a harmadik magyarországi egyetem felállítása körüli tervezetek kapcsán Eszterházy István, pozsonyi főispán javasolta Simor János hercegprímásnak, hogy amennyiben a harmadik egyetem Pozsonyba kerül, az legyen katolikus jellegű. A prímás válasza nem volt egyértelműen pozitív, mert a terv megvalósításának több akadályát is látta. Azt írta, hogy a szándék igen nemes, de „*éppannyi nehézséggel kellene majd a gyakorlati kivitel pillanatában megküzdenie, nehézségekkel, melyek részint magának az eszmének ellenségeitől, részint pedig, s nem a legkisebb mértékben azon roppant költségekből származnak, melyekkel ily tudományos intézetnek felállítása s a kor színvonalán tartása jár. (...) [M]egváltozhatatlan meggyőződés szerint van Magyarországnak egyeteme, mely eredetileg egészen katolikus volt, és ha az újabb korban történt toldásoktól eltekintünk, még most is tulnyomólag az, – s ez a budapesti Tudomány-egyetem, melynek szép alaptökéje tisztán katolikus eredetű s melyhez a magyar katolikusoknak kétségbevonhatatlan elvülhetetlen joguk van.*”⁵⁷ A levélváltásról a korabeli sajtó is beszámolt és Trefort Ágoston is reagált rá. Utóbbi jelezte a főispánnak, hogy új egyetem alapítására csak törvény erejénél fogva lehetőség, Simornak pedig azt üzentte, hogy a budapesti egyetem katolikus jellegével kapcsolatban nincsenek azonos állásponton.⁵⁸ Mindenesetre 1883-ban a győri egyházmegye kapuvári kerületének papsága úgy határozott, hogy a katolikus egyetem felállításának esetére 1000 forinttal járulnak hozzá az ügghöz.⁵⁹

Komolyabban mintegy tíz évvel később került újra napirendre a kérdés. Az 1890-es évek elejének egyházpolitikai küzdelmei hatására a katolikus tábor úgy gondolta, hogy a katolikus érdekek érvényesítése leginkább szervezett formában lehet sikeres. Ennek egyik jele a pártszerű szerveződés megindulása volt, de lendületet kapott a katolikus sajtó fejlesztésének kérdése, és elkezdtek szerveződni az első regionális katolikus nagygyűlések is.

55 RELIGIO, 1892/2/21. 168. (*Figyelemre méltó szózat egy katolikus egyetem érdekében*)

56 RELIGIO, 1892/2/21. 168. (*Figyelemre méltó szózat egy katolikus egyetem érdekében*)

57 Idézi: LADÁNYI 2004. 9.

58 LADÁNYI 2004. 10.

59 RELIGIO, 1883/1/41. 338. (*Kell-e kath. egyetem?*)

Már az első nagygyűlések egyikén, 1893. április 23-án Komáromban hangzott el előadás a „*Kath. népnevelés és a kath. egyetem*” címmel, melyet a gutai esperes-plébános, Palkovich Viktor tartott. Az előadó elismerte, hogy az államnak jelentős szerepe van a haza szolgálatában, tevékenysége társadalmilag hasznos és szükséges, de kiemelte, hogy „*kedvencz, de téves eszméje korunknak, minden jogot és tevékenységet az állam számára lefoglalni akarni.*”⁶⁰ Ehelyett arra kell törekedni, mondta, hogy az állam mellett az egyház és a társadalom is részese lehessen az élet, a társadalom szervezésének. Ezt érvényesnek tekintette a közoktatás területére is, és hangsúlyozta, hogy ennek teljes államosítása nem lehet cél, ugyanis a közoktatás megfelelő működése egyszerre állami, egyházi, társadalmi, családi és egyéni érdek. Közös cél, hogy minél többen részesüljenek oktatásban, és a szükséges ismeretekre szert tehessenek. Ezzel kapcsolatban az előadó szerint is el kell ismerni az állam ellenőrzési jogait. Az elemi és középiskolai oktatás áttekintése, és a vallás szerepének kiemelése után Palkovich külön kitért a katolikus egyetem kérdésére. Nagy problémának vélte, hogy a katolicizmus igazságai nem kapnak kellő teret az egyetemi oktatásban: „*Nem az a mi sérelmünk, hogy a katolicizmus igazságai az eszmék nagy harcában legyőzetnek, hanem az, hogy nem tanulmányoztatnak, agyonhallgattatnak, vagy mi rosszabb, elferdítetnek. (...) S míg nem lesz katolikus egyetemünk, e bajon segíteni nincs is kilátás.*”⁶¹ Az egyházat az egyetemi oktatásban megillető jogokra hivatkozva kifejtette, hogy ha mindenféle téves tanokat lehet hirdetni a katedráról, akkor az egyház nézetei is megérdemlik, hogy egyetemi tanszékeket lehessen rájuk építeni. Hogy a katolicizmus is „*hirdesse tanait a kettős egyházi és állami hatalomról, melyek egymás jogkörét nem korlátozzák, de egymást kölcsönösen támogatják; tanait, hogy az állam hatalmát Isten rendeléséből bírja s azt a saját jogkörében tisztelet és engedelmség illeti meg. Hirdesse a tulajdon szentségét, melyet megsérteni, neveztessek az szekularizációnak vagy annexiónak, nem szabad. Hirdesse a házasság szentségét, melyhez szentségtelen kezekkel nyúlni bűn.*”⁶² Mindezt azért is létszükségletnek tartotta, hogy a katolikus értelmiséget a liberalizmus hangzatos jelszavai ne tudják megteveszteni: „*Sürgetően szükséges a katolikus egyetem: hogy értsük egymást, ismerjük az elveket, ne harcoljunk egymással ködben, a különféle szólások által fölvert és mindent homályba burkoló porban.*”⁶³ Külön hangsúlyozta, hogy a katolikus egyetem alapításával a tudományt szeretnék szolgálni, a felvilágosult emberfők érdekében működni, hogy az igazság keresésére és megismerésére neveljenek. A tanítás szabadsága ugyanis lehetővé teszi, hogy a különféle eszmék egymással versenyezzenek, és az igazság végül győzedelmeskedjen. Végül megállapította: „*A katolikus egyetem a katolicizmusra, a józan haladásra, a házára életkérdés. Azért, anélkül, hogy a nagy Pázmány-alkotta egyetemhez való jogunkról lemondanánk, óhajtandó, hogy e kérdés állandóan napirenden tartassék, minden kath. nagygyűlésen megbeszéltessek, számára a katolikus közvélemény és áldozatkészség megnyeressék.*”⁶⁴ Ennek szellemében hozott a nagygyűlés határozatot arról, hogy a hercegprímás megkeresésével felkéri a püspöki kart, vegye kezébe a katolikus egyetem ügyét, és megvalósítása érdekében országos mozgalmat indítson.

60 KOMÁROMI NGY. 1893. 24.

61 KOMÁROMI NGY. 1893. 28.

62 KOMÁROMI NGY. 1893. 29.

63 KOMÁROMI NGY. 1893. 29.

64 KOMÁROMI NGY. 1893. 31.

Még ebben az évben, 1893. október 18-i ülésén az esztergomi esperesi kerület lelkész-kedő papsága elhatározta, hogy a katolikus egyetem ügyében a hercegrímáshoz fordul. Levelükre pozitív választ kaptak, ugyanis Vaszary Kolos érsek jelezte, hogy a püspöki kar előzőleg már foglalkozott a kérdéssel. Erre még 1892. december 17-én került sor Budapesten, amikor a püspökkari konferencia háromnapos tanácskozásának záró ülésén több iskolai és egyházi ügyre vonatkozóan tárgyalták Schlauch Lőrinc nagyváradi római katolikus püspök és egyházjogász előterjesztését. A püspök szerint „*egy katolikus egyetem felállítása szintén elodázhatatlan.*”⁶⁵ Ennek ellenére a püspöki kar ekkor nem hozott az ügyben határozatot.

Az esztergomi esperesi kerület gyűlése ettől függetlenül cselekvési tervet fogadott el az egyetem felállításához szükséges anyagi alap megteremtése érdekében, melynek egyik pontja az volt, hogy kérelmet intéztek a hercegrímáshoz mozgalmuk támogatása és gyűjtés elrendelése érdekében. E mellett az esperesi kerület papsága kötelezte magát, hogy amennyiben a főpásztor elrendeli a gyűjtést, „*azonnal [az] erejéhez mért legnagyobb anyagi áldozatot fogja hozni e célra.*”⁶⁶ Végül arról is gondoskodtak, hogy kérelmük megküldésre kerüljön az összes püspökhöz és esperesi kerülethez is. Az első lépést ők maguk tették meg, amikor „*többen írtak alá a plébánosok közül egyszer s mindenkorra 100 forintot, a segédlelkeszek közül 50 forintot. Ezenfelül többen, az ügy folyamatba tétele után évi jövedelmük 1–2 százalékát kötötték le.*”⁶⁷

A felhívásra az esztergomi szeminárium előjárói és tanárai is reagáltak. Ők is kifejezték aggodalmaikat a kialakult helyzettel kapcsolatban: „*(...) az ár elsöpörte lábaink alól a talajt, a társadalmi és politikai akciónak talaját, a keresztény érzelmű intelligenciát, – s majdnem azt kell mondanunk, hogy az egyház helyzete hazánkban már nem annyira a termékeny vidéken álló Istenvárosának, mint inkább az elszigetelt, hullámoktól ostromlott világitótoronynak képére emlékeztet.*”⁶⁸ Az aláírók fejenként felajánlottak 100 forintot a cél megvalósítására, de javasolták egy „*egyetem alapító egyesület*” létrehozását is, melynek nagy szerepe lenne a további gyűjtés szervezésében.⁶⁹ A visszhang azonban elmaradt, az egyetemalapító egyesület nem alakult meg, így előrelépés sem történt.

Nem sokkal később, 1894. január 16-án Budapesten rendeztek újabb katolikus nagygyűlést. Ez alkalommal ifj. Zichy János fejér vármegyei aljegyző, a szerveződő katolikus néppárt egyik kulcsembere vállalta, hogy szól a katolikus oktatás és nevelésügy kérdéseiről. *Hogyan fogjuk fel a tan- és nevelésügyet katolikus szempontból?* című előadásában abból indult ki, hogy az egyház tanítási kötelezettségének forrása az evangéliumi felszólítás: „*menjetek és tanítsatok minden nemzeteket.*”⁷⁰ A népiskolai és középiskolai helyzet, illetve a teendők számbavétele után ő is rátért az egyetem kérdésére. Hangsúlyozta, hogy az egyház nem csak a tudományok anyja, melynek kebelében kifejlődtek a reál- és bölcséleti tudományok, hanem ezeknek nevelője is. A Pázmány Péter által alapított egyetem is egyházi alapokra épült, csak II. József helyezte a fenntartására szolgáló alapítványokat kincstári

65 EPL PKK JGYK. 1892. dec. 17.

66 MAGYAR SION, 1894/8. 339. (*Liberius: Lesz-e hát katolikus egyetemünk?*)

67 MAGYAR SION, 1894/8. 339. (*Liberius: Lesz-e hát katolikus egyetemünk?*)

68 MAGYAR SION, 1894/8. 341. (*Liberius: Lesz-e hát katolikus egyetemünk?*)

69 MAGYAR SION, 1894/8. 342. (*Liberius: Lesz-e hát katolikus egyetemünk?*)

70 BUDAPESTI NGY. 1894. 64.

kezelés alá. Zichy megengedte, hogy elképzelhetőek tisztán állami egyetemek, de feltétlenül szükségesnek tartotta, hogy ezek mellett lehessen saját egyeteme a felekezeteknek is. Azt, hogy ezeken nem oktatnak olyan elveket, melyek az állam érdekeivel ellentétesek, garantálja az állami főfelügyeleti jog. Az egyházak pedig azért lehetnének nyugodtak, mert garantálva látnák, hogy egyházellenes tanokat sem oktatnak ezekben.⁷¹ „Az állam alapja, talpköve a tiszta erkölcs, mely csakis a vallásosság bázisán képzelhető. (...) A vallás nélküli társadalom Isten parancsolatai helyébe az önzést és önérdeket állítja, melynek következménye az a főparancs: 'légy ügyes, hogy rajt ne kapjanak'. (...) Az a bomba, mely ma megrekesztette Franciaország képviselőit, a felekezet nélküli iskolákban készült, a socialismus, az anarkia, a nihilismus mindannyian a katholicizmust lábbal tipró liberalizmus torzszülöttjei. Akié az iskola, azé a jövő!”⁷² Ezért fontos tehát, hogy az elemi iskoláktól az egyetemig érvényesüljön a katolikus befolyás, hogy a katolikus alapokkal rendelkező egyetem ténylegesen is katolikus legyen. Ha ez megvalósul, akkor „oly generáció fog nevelkedni, mely nem dinamittal, hanem a kereszttel kezében és szívében fogja becsületes munkával az igaz haladás felé vezetni a társadalomnak ma már oly nagyon hányatott hajóját.”⁷³ A beszéd szellemében végül azt a határozati javaslatot terjesztette be, hogy a budapesti egyetemet mint katolikus egyetemet követeljék, és hogy a katolikus egyetemi alapítványok katolikus célokat szolgáljanak.

A katolikus püspöki kar 1895. március 19-i tanácskozásán a katolikus egyetem ügye ebben a szellemben került napirendre. A már évek óta szokásos módon, az országgyűlésben folyó költségvetési vitában óvást benyújtó püspököt jelölték ki: „Az 1895. évi állami költségvetésre nézve kijelentette a nagymélt. püspöki kar, hogy azt meg fogja ugyan szavazni, de a budapesti egyetemi kath. alapítványaira vonatkozó szokásos óvástétellel, melynek előterjesztésére Mihályi Viktor gyulafehérvári gör. kath. érsek kéretett föl.”⁷⁴ Az elsődleges szempont tehát az volt, hogy az alapokra vonatkozó katolikus jogokat biztosítsák, semmiképpen ne fordulhasson elő, hogy a kormányzat úgy tekinti, hogy a költségvetés megszavazásával – melyben az egyetemi alap a budapesti egyetem fenntartására volt betervezve – a püspökök lemondanának az egyház jogairól. Az, hogy ennek az alapnak mi lesz a sorsa – marad a budapesti egyetemenél, vagy új katolikus egyetem alapítására használják fel –, ebből a szempontból nem számított. E mögött az a gondolat húzódott, hogy az önként feladott jogokat visszaszerezni már nincs lehetőség. Erre figyelmeztetett 1896-ban a *Magyar Sion* egyik publicistája is: „Nem kevesebbről van szó, mint arról, hogy az egész vonalon, t. i. a népiskolától az egyetemig és az egyetemtől a népiskoláig megvédjük a katolikus egyház jogát a nevelésre. Itt semmiféle megalkuvásnak helye nincs. (...) [M]ert azt már Deák Ferencz is megmondotta, hogy az önként feladott jogokat többé visszaszerezni nem lehet.”⁷⁵

Mint azt már jeleztem, a katolikus egyetem ügye szorosan kapcsolódott a katolikus autonómia kérdéséhez, ezért sokan annak megalakulásától vártak eredményt. Az 1897 és 1902 között zajló második autonómia-kongresszusi tárgyalások kapcsán különösen felénkült ez ügyben az érdeklődés. A püspökök közül először Steiner Fülöp székesfehérvári főpásztor tett javaslatot arra, hogy a katolikus egyetemi alap vagyonát adják át az auto-

71 BUDAPESTI NGY. 1894. 69–70.

72 BUDAPESTI NGY. 1894. 71.

73 BUDAPESTI NGY. 1894. 72.

74 EPL PKK JGYK. 1895. márc. 19.

75 MAGYAR SION, 1896/10. 416. (Dr. B. A.: *Katolikus Egyetem?*)

nómiának, és mielőbb alapítsanak önálló katolikus egyetemet: „A budapesti (...) egyetem katolikus jellegének elvitatása egy kath. egyetem felállítását teszi nem csak kívánatossá, de sürgőssé. Ennek létesítése az autonómia egyik legfőbb és legszebb hivatása.”⁷⁶ A kormány részéről az egyetemi alap kiadását nem támogatták, és a püspöki kar is csak később lett egységes az ügyben. Az utóbbiak 1900. március 3-án tartott tanácskozásukon, melyen a katolikus autonómiát szervező kongresszus határozatát és a kiküldött 27-es bizottság átiratát tárgyalták, foglaltak állást a kérdésben. Az előterjesztés szerint „a budapesti egyetem katolikus alapja adassék ki az autonómiának egy általa létesítendő kath. egyetem céljaira. (...) Steiner Fülöp püspök úr ő méltósága külön felvételni óhajtja a jegyzőkönyvbe, valamint a III. bizottság által elkészítendő elaboratumba, azon elvi tételt, mely szerint 'a magyarországi katolikus egyházat sem a kongresszus, sem a kath. autonómia, hanem egyedül a püspöki kar repraesentálja.’”⁷⁷ A püspökök az előterjesztett javaslatot tudomásul vették, és az autonómia-kongresszus során végig e mellett az álláspont mellett álltak ki. Mivel azonban az 1902-re elkészült autonómia-tervezet nem kapott uralkodói jóváhagyást, így a kérdésre nem született megoldás. Az 1917-es autonómia-tervezetben viszont már nem szerepelt az egyetem ügye.

A második autonómia-kongresszussal párhuzamosan 1900-tól elkezdődtek a hazai katolicizmus országos nagygyűlései is. Ezek az évente megrendezett találkozók lehetőséget adtak arra is, hogy a katolikus egyetem kérdéséről nagyobb nyilvánosság előtt szót ejtsenek. Mindjárt az első alkalommal két előadás is volt a témában, mindkettőt a cisztercita rendi Mihályfi Ákos spirituális, teológiatanár tartotta.⁷⁸ Az első világháború előtt katolikus részről ő volt az egyetem kérdésének legtájékozottabb szakértője, aki tervezetet készített, illetve folyamatosan véleményt nyilvánított az ügygel kapcsolatban. Az említett nagygyűlés harmadik napján (augusztus 19.), a nyilvános ülésen szólalt fel először.⁷⁹ Visszaemlékezett arra, hogy fiatalabb korában bejárta Európa katolikus egyetemeit és főiskoláit, kereste, hogy milyen megoldásokat lehetne átültetni a hazai viszonyok közé. Hangsúlyozta, hogy a modern társadalomban az értelmiségnek vezető szerepe van, ezért fontos, hogy egy országban milyen az intelligencia. És mivel e társadalmi réteg az egyetemeken szocializálódik, ezért nagy gondot kell fordítani ezek működésére, mert „amilyen a gyökér, olyan a belőle sarjazó fa; amilyen a forrás, olyan a belőle fakadó patak; amilyen az egyetem szelleme, olyan a benne képződő intelligencia irányzata is.”⁸⁰ Abban a korban, amikor minden területen versenyhelyzet van, a katolikus tudósoknak is ki kell állniuk a versenyterre, és meg kell mutatniuk, hogy „nem féltjük mi a dogmáinkat sem a gorcsötől, sem a kémiai oldószerektől, sem a történelem megsárgult okleveleitől.”⁸¹ Ahhoz, hogy e versenyben eredményesen lehessen küzdeni, életszükségletnek nevezte a katolikus egyetem létesítését.

76 LADÁNYI 2004. 10.

77 EPL PKK JGYK. 1900. márc. 3.

78 Mihályfi Ákos 1906 és 1934 között a budapesti egyetem hittudományi karának lelkipásztorkodás-tan tanára és a *Katolikus Szemle* szerkesztője volt. E mellett fontos szerepet vállalt a katolikus nagygyűlések szervezőjeként működő Magyarországi Katolikus Egyesületek Országos Szövetségének (később: Országos Katolikus Szövetség) munkájában is.

79 GYÜRKY 1900. 71–78. A nagygyűléseken nyilvános és szakosztályi üléseket tartottak. Ezek közül az előbbi volt alkalmas nagyobb közönség megszólítására, az utóbbin inkább a szakmai vitáknak volt helye.

80 GYÜRKY 1900. 72–73.

81 GYÜRKY 1900. 76.

Mihályfi alapvetően optimista volt, úgy vélte ugyanis, hogy a jövő alapjainak lerakása már elkezdődött: 1. Bonnaz Sándor volt csanádi püspök 100 ezer forintot hagyott egy majdani katolikus egyetem céljaira. 2. Schuszter Konstantin váci püspök szintén 100 ezer forintot adományozott. 3. Ugyanígy tett a kalocsai főkapitán. 4. Hetyey Sámuel pécsi püspök 100 ezer koronával emelte a pécsi joglíceum alaptőkéjét, abban a reményben, hogy a katolikus egyetem Pécsen hozható létre, és ehhez hozzájárult az egyházmegye papságának további 40 ezer koronás adománya. 5. Bubics Zsigmond kassai püspök éves hozzájárulást ígért a megvalósításhoz. 6. *„De – ami valóban megható – szegény falusi káplánok és kispapok, az ország minden részéből, minden felszólítás nélkül, szívük sugallatát és lelkesedését követve megfogadták, hogy megtakarított, maguktól megvont filléreikkel évenként adózni fognak e szent célra. Ha az összes idevágó alapítványokat összegyűjtjük, már közel egymillió koronánk van az egyetemre.”*⁸² Ez még mindig kevés volt, de Mihályfi reménykedett, mert szerinte a katolikus társadalom még nem mozdult meg igazán, a nagygyűlést pedig kiváló alkalomnak tartotta az országos mozgalom megindítására. Ezért indítványozta, hogy kérjék fel a püspöki kart, *„hogy a magyar katolikusok egyhangú óhaját kegyeskedjék meghallgatni s vegye kezébe a katolikus egyetem ügyét; nevezzen ki még e jubiláris esztendőben egy katolikus egyetemet építő bizottságot, hogy így ez örömesztendőhöz fűződjenek e nagy megkezdése. S ha ez a bizottság megalakul, ha a nmélt. püspöki kar kimondja a teremtő nagy szót: legyen katolikus egyetem: mi odaállunk melléje mindnyájan, oda hűségünkkel, lelkesedésünkkel, odaállunk áldozatkészségünkkel, mely nem fog megfogyatkozni, nem fog lelohadni, míg e nagy alkotást be nem fejezzük.”*⁸³

Ebben az évben Mihályfi a nagygyűlés III. szakosztályában is szerepelt előadóként, és témája itt is a katolikus egyetem volt.⁸⁴ Ezen az ülésen – mivel itt szakemberek előtt beszélt – nem annyira a lelkesítésen és a célok kijelölésén volt a hangsúly, hanem részletkérdésekkel igyekezett foglalkozni. Itt is kiemelte, hogy az első lépés az egyetemszervező bizottság felállítása lenne, mivel ez tudná megnyerni a társadalmat, illetve tudná számba venni a lehetséges megoldási módokat. Ezt nagyon sürgetőnek találta, mivel látta, hogy ennek létrehozása után még évekig fog tartani az előkészítő munka. Éppen ezért nem tartotta szerencsésnek, hogy sokan a katolikus autonómiára bíznák az egyetem felállítását, mivel ennek létrejötte önmagában is bizonytalan.⁸⁵ A másik döntő tényező a pénz volt. A bizottság feladata lenne a meglévő felajánlások összefogása, és az is, hogy egyházmegyénként és községenként szervezze a gyűjtést. Becslése szerint elegendő volna, ha minden második katolikus havonta két fillért áldozna a célra.⁸⁶ A gyűjtés sikere viszont attól függ, hogy sikerül-e kellő mértékben társadalmi visszhangot kelteni püspöki körlevelek, prédikációk és a katolikus sajtó segítségével. Sőt, az eredményesség érdekében célszerűnek látta a bőkezű adakozók számára egy ingyenes *Egyetemi Értesítő* kiadását is. Adaptálható példaként hozta a lillei egyetem alapjának összegyűjtését, ahol egy bizonyos összegű adomány fejében díszdiplomát vagy örök időkre szóló misemondást ajánlottak. Kiemelte, hogy a bizottságnak át kellene tanulmányoznia az egyházmegyék és a

82 GYÜRKY 1900. 77.

83 GYÜRKY 1900. 78.

84 GYÜRKY 1900. 212–220.

85 GYÜRKY 1900. 214.

86 GYÜRKY 1900. 214.

káptalanok különböző célokra tett alapítványait, és azok kamataiból – nem veszélyeztetve az alapítók szándékát – át lehetne csoportosítani valamennyit az egyetem felállítására. Az egyes egyházmegyéknek javasolta, hogy az egyházmegyei egyetemi hallgatók számára hozzanak létre ösztöndíjakat, illetve internátusi helyeket. Ha ez sem elég, akkor pedig meg lehetne nézni a plébániák pénztárait, hogy onnan lehet-e erre a célra tőkét átcsoportosítani. Mihályfi hangsúlyozta, hogy nincs ellenére a budapesti egyetem katolikus alapjának kikérése sem, de hangsúlyozta, hogy ettől nem lehet függővé tenni az új egyetem alapítását, mert ez egyrészt nem elegendő, másrészt a jogi viták miatt nagyon elodázza a megoldást, továbbá, ha végül ki is adják az alapot, ezzel a budapesti egyetem minden katolikus eleme elveszne, amit szintén nem tartott szerencsésnek.⁸⁷

Az egyetem helyének kiválasztása már a gondolat felmerülésekor vita tárgyát képezte. Mihályfi ebben a beszédében ezt a döntést is az előkészítő bizottságra kívánta ruházni, méghozzá a lehetséges települések történelmi hagyományainak, földrajzi fekvésének és kulturális potenciáljának megvizsgálása után. Ebben a kérdésben – mint a többi esetben is – a bizottság csak az előkészítő szerepet töltené be, a döntést a püspöki karnak kell meghoznia. A hely mellett nagyon fontos szempont, hogy az új egyetem államilag érvényes okleveleket tudjon kiállítani. Ez, illetve az állammal és az állami vizsgabizottságokkal való jogi viszony megtárgyalása szintén az előkészítő bizottság feladata lenne. Ez utóbbitól függ – mondta – a katolikus egyetem léte, ugyanis ennek hiányában nem lesz hallgató az egyetemen, és akkor a sok áldozat mind hiábavaló. Intő példának az öt francia katolikus egyetem esetét hozta fel.⁸⁸

A tanárok kiválasztása kapcsán az előadó úgy vélekedett, hogy a jelölteknek kettős képesítéssel kell rendelkezniük. Egyrészt tudományos képzettség tekintetében nem maradhatnak el az állami egyetem tanáraitól, másrészt hithű katolikusoknak is kell lenniük. Úgy látta, hogy e feltételeknek külön-külön is kevesen felelnek meg, de együtt szinte lehetetlen kellő számú, alkalmas személyt találni. A megoldás az lehetne, ha tudatosan, a katolikus egyetem számára nevelnének alkalmas tanári kart, melynek megszervezése szintén az előkészítő bizottság feladata. Itt a mintát a washingtoni egyetem alapításában látta (ösztöndíjas külföldi tanulmányutak).⁸⁹

Az új egyetem működési szabályzatát is ki kell majd dolgoznia a bizottságnak, lehetőleg a külföldi tapasztalatok figyelembevételével. Itt azt az egyensúlyt kell megtalálni, amely még biztosítja a katolikus szellem megóvását, de nem korlátozza szükségtelenül az egyéni szabadságot: *„Nézetem szerint ez a körülmény is, de más okok is szükségessé teszik, hogy a kath. egyetemi élet berendezése teljesen különbözzék a jelenleg nálunk dívó egyetemi rendszertől. Tanárok és ifjúság képezzenek egy családot: az egyetem egy külön várost. Ez történetik az egyetem mellé csoportosított kollégiumok és internátusok útján (...) melyek minden igénynek megfelelnek, a gazdagok és a szegények igényeinek egyaránt.”*⁹⁰

Végül hangsúlyozta, hogy nem szabad megelégedniük csonka egyetem felállításával, mert az csak félmegoldás lenne. Külföldi – elsősorban a leuveni egyetem – mintái alapján

⁸⁷ GYÜRKY 1900. 215–216.

⁸⁸ GYÜRKY 1900. 217.

⁸⁹ GYÜRKY 1900. 218.

⁹⁰ GYÜRKY 1900. 219.

olyan teljes egyetemben gondolkodott, melyet különféle szakiskolák (technikai, gazdasági, kereskedelmi) rendszere egészít ki.⁹¹

Mihályfi beszéde szakszerűségével nagy hatást váltott ki, de azt is nyilvánvalóvá tette, hogy a katolikus egyetem felállítása még sok áldozattal, munkával jár, ehhez pedig sok időre, akár több évre van szükség. De mi legyen addig a katolikus ifjúsággal? Erre a kérdésre reagált Dr. Kereszty Viktor, az esztergomi papnevelő tanára és a *Magyar Sion* szerkesztője.⁹² A megoldást katolikus internátusok alapításában látta, és pozitív példaként kiemelte a budapesti katolikus Szent Imre Egyesület ez irányú tevékenységét.⁹³ Az általuk tervezett kollégium egyrészt a keresztény karitás elve alapján a szegényebb sorsú hallgatók számára nyújt olcsó szállást és ellátást, másrészt a bentlakás ideje alatt biztosítja lelki fejlődésüket is. A cél az lenne, hogy az internátus alapjait ennél szélesebb körben vonják meg, és a katolikus nevelés érdekében támogassák egyetemi internátusok alapítását. Ez azt jelentené, hogy az olcsó ellátás mellett tudós papok vezetésével végeznék tanulmányaikat a lakók. *„S ha azután előfordulna, hogy valamely professzor akár bölcsélet dolgában, akár történelem vagy természettudományok terén oly állításokat kockáztatna, melyek a katolikus ifjú vallásos meggyőződését sértik: az a tudós pap részint a maga tudásából, részint alapos katolikus szerzők könyveiből megmutatná az ifjoknak, akik bizony még nem kutatnak önállóan, hanem vezetésre szorulnak, hogy mi az igazság ebben vagy abban a kérdésben. Sőt repetitoriumokat, ismétlő előadásokat és szemináriumi gyakorlatokat is tarthatna e húsz-harmincz fiatal emberrel.”*⁹⁴ A tanulás és a tudományok mellett természetesen fontos szempont lenne a napi-rendbe illeszkedő imák és szentmisék betartása is. Ezeknek az internátusoknak a felállítása szintén a katolikus közösségek áldozatvállalásának függvényében történhetett volna meg. Az internátusok ügye – függetlenül az új egyetem alapításának szándékától – szintén állandó témája lett a katolikus nagygyűlések közművelődési szekcióinak, azt ugyanolyan „korszükségletnek” tekintették, mint a katolikus egyetem megvalósítását.⁹⁵

Mihályfi Ákos az előző évben tett javaslatait az 1901-es nagygyűlésen megismételte, még ugyanabban az optimista hangvételben. Elismerte, hogy sokan a katolikus egyetem megvalósítását álomképnek tekintik nem pedig reális célnak, még akkor is, ha meg vannak győződve annak szükségességéről. Kiemelte azonban, hogy az új egyetem felállításának terve nem teszi szükségtelessé, hogy az egyetemi ifjúsággal foglalkozzanak. Mint mondta, az ifjúságot *„az állami egyetemeken is lehet nagy szeretettel, áldozatkész buzgósággal, jól szervezett intézményekkel, egyletekkel, internátusokkal megőrizni, sőt megerősíteni a hitben, katolikus meggyőződésben, erkölcsben és jámborságban, amire elég példát találunk a német egyetemeken s elég biztató kezdeményezéseket látunk Budapesten is.”*⁹⁶ A legfőbb problémát tehát nem az ifjúság nevelésével kapcsolatosan látta, és nem ennek megoldását tartotta a

91 GYÜRKY 1900. 220.

92 MAGYAR SION, 1900/14. 641–647. (Kereszty Viktor dr.: *Óhajtasok, törekvések*)

93 MAGYAR SION, 1900/14. 643. (Kereszty Viktor dr.: *Óhajtasok, törekvések*) A Szent Imre-kör a katolikus szellem ápolására létrejött ifjúsági egyesület volt, melyet 1889-ben alapított Breznay Béla, a budapesti egyetem hittudományi karának oktatója. KELEMEN 2000. 106.

94 MAGYAR SION, 1900/14. 645. (Kereszty Viktor dr.: *Óhajtasok, törekvések*)

95 Az első Szent Imre Kollégium 1902-ben nyílt meg. Már 1896-ban megalakult az egyetemi Mária Kongregáció, a századfordulótól működött a Regnum Marianum egyesület, 1895-ben pedig Farkas Edit megszervezte az Egyetemi Hallgatónők Szent Margit Körét. SZÖGI 2001. 157–158.

96 GYÜRKY 1901. 181.

katolikus egyetem legfőbb feladatának. Véleménye szerint a legfőbb ok, amiért lépéseket kell tenni, az a katolikus világnézetnek a modern tudománnyal, a modern műveltség-gel való küzdelme. A legfőbb motiváció tehát a korszerű és hatékony tudományszervezés megvalósítása! Ezért örült annak, hogy az eszmét olyan sokan támogatják.

Mihályfi letette voksát a külföldi mintákkal kapcsolatban is. Az állam és az új egyetem viszonyára vonatkozóan legjobbnak a belga rendszert tartotta, melyben a teljes tanszabadság garantálása mellett, az államtól független katolikus egyetem működött, és államilag elismert diplomát adott ki. Ez az egyetem kizárólag a belga püspöki kar fennhatósága alá tartozott. Ezt a modellt követendőnek tartotta, mert attól félt, hogy a francia minta megvalósulása esetén az új egyetemnek nem lenne hallgatósága, és bármennyire is minőségi a képzés, illetve magas szintű tudományos élet folyik, „*hallgatók nélkül hasonló az egyik szárnyától megfosztott madárhoz.*”⁹⁷ Annak érdekében, hogy ne így legyen, egy olyan egyetemi törvény megalkotását látta sürgetőnek, mely garanciája az egyetemi tanítás szabadságának. Csak egy ilyen törvény esetén szabad belevágni a további munkálatokba. Az államilag érvényes oklevelek kiadását azonban sokak szerint az állami egyetemekre kell koncentrálni. Így gondolta ezt a budapesti egyetem jogi karának szakértői bizottsága is, melyet a kérdésben szakértőnek kértek fel. Itt továbbra is az volt a kérdés, hogy a tanári képesítő vizsgabizottságok hol és milyen formában működhetnek. Mivel a bölcséleti karon elsősorban a tanító-szerzetesrendek tagjaira számítottak, ezért egy olyan esetben, mikor nem működik a tan- és vizsgáztatási szabadság, Mihályfi azt az anomáliát jósolta, hogy „*volna katolikus egyetem, s a katolikus világ mégis azt látná, hogy a szerzetesek nem a katolikus, hanem az állami egyetemet látogatják. Ily módon valóban a kath. egyetem nagy botránykő lenne a kath. világ előtt.*”⁹⁸ Márpedig a hazai katolikus tanító-rendi tanárok – akik az államilag elismert 40-45 középiskolában oktatnak – igénylik, hogy oklevéllel a kezükben tanítsanak; elég képzetek, közülük legalább ötszázan rendelkeznek állami diplomával, 70-80 fő pedig bölcséleti doktorátussal is.⁹⁹ Ha tehát lenne egy szabadon működő katolikus egyetem, akkor ezek a tanárok nem kényszerülnének állami egyetemre menni, és kevesebb lenne közöttük a hitelhagyó is. A másik előny, amelyet Mihályfi egy önálló egyetemről remélt, az a teológia felvirágzása, egy modern teológiai kar kialakítása volt. Hangsúlyozta, hogy ez nem a papképzés terepe lenne – az maradjon a szemináriumok feladata –, hanem a tudományosan művelt teológiáé. Ehhez azonban erős, nagyobb létszámú tanári gárdára van szükség, legalább 10-15 kiváló tudósra. A Szentészék által megerősített ilyen fakultás nem lehet azonos színvonalú a létező egyetemi hittudományi karral. „*Nem tartok tehát azokkal, akik a felállítandó katolikus egyetemre a budapesti egyetem teológiai fakultását óhajtják minden áron áthelyezni. (...) [N]em tartom üdvösnek, ha mi az állami egyetemről készakarva elvesszük, ami abban még katolikus. (...) [A]mint mi elvisszük onnét a mi teológiai karunkat, a protestánsok beviszik oda az övéket. Úgy járunk mint a francziák: a párisi egyetemen csak protestáns teológiai fakultás van.*”¹⁰⁰ A fő cél tehát az lenne, hogy az állami egyetemen is meg kell őrizni a katolikus pozíciókat. Elsősorban arra hívta fel a figyelmet, hogy követelni kell, az állami egyetem tanári karában a katolikusok

97 GYÜRKY 1901. 184.

98 GYÜRKY 1901. 185.

99 GYÜRKY 1901. 185.

100 GYÜRKY 1901. 188.

is súlyuknak és számarányuknak megfelelően legyenek képviselve, és ha kell, akkor ki kell állni a párhuzamos tanszékek felállításával mellett is. Ez újfent elvezetett ahhoz a kérdéshez, hogy honnan lesz kellő számú, megfelelően képzett tanár? Mihályfi ismételt az javasolta, hogy minél több fiatal tudóst küldjenek külföldi egyetemekre tanulni, ahol magas szinten el tudják sajátítani a katolikus tudomány alapjait.¹⁰¹ Határozati javaslatában kérte a Katolikus Egyesületek Országos Szövetségét (KEOSZ),¹⁰² hogy soraiból állítson fel egy előkészítő bizottságot, mely a katolikus egyetem ügyét alaposan tanulmányozza.

Ezt a bizottságot sem a KEOSZ, sem a püspöki kar nem alakította meg, és az autonómia ügyének elakadása miatt a kérdés nem is került egyelőre napirendre. E helyett a budapesti egyetem hittudományi karának tanrendi reformja kötötte le az energiákat,¹⁰³ illetve a diskurzus tovább folytatódott más fórumokon. Mivel léteztek a katolikus egyetem céljára tett alapítványok, és a harmadik egyetem létesítésének ügye is a levegőben volt, ezért több város (Eger, Kassa, Gyulafehérvár stb.) úgy gondolta, hogy alkalmas helyszín lenne egy önálló katolikus egyetem számára. Ezek közé tartozott Pécs is.

Szilvek Lajos, a pécsi szeminárium tanára és az egyházmegye könyvtárosa már 1900-ban alkalmat látott az alapításra, ezért a kérdésnek két hosszabb munkát is szentelt.¹⁰⁴ Ezekben kifejtette, hogy az egyháznak nemzetnevelő feladatai vannak, mely megköveteli, hogy az állam részéről a tudományok monopolizálására irányuló törekvésekkel szemben védekező reakciókat fejtsenek ki.¹⁰⁵ Ő is úgy látta, hogy a külföldi minták megvizsgálása után a hazai viszonyok figyelembe vételével szükséges kiépíteni a katolikus egyetemet, és elérkezettnek látta az időt, hogy a magyar kereszténység 900. évfordulója lehessen az „új honalapítás”.¹⁰⁶ Hivatkozott Hetey Sámuel pécsi püspök pásztorlevelére, aki felvetette, hogy a századforduló átlépése kiváló alkalom lenne a katolikus egyetem ügyének felkarolása. Hosszan fejtegette, hogy a fővárosi környezet milyen rossz hatással van az ott tanuló fiatalságra, és kiemelte, hogy támogatni kell azt a minden téren elinduló decentralizációs törekvést, mely vidéki kulturális gócpontok megerősítését célozza. Ennek pedig kiváló eszköze lehet egy vidéki egyetem alapítása. Úgy látta, hogy éppen ezért a vidéki egyetem ügyét nem is a papságnak lenne feladata forszírozni, hanem a világiaknak, szülőknek, államférfiaknak és az egész társadalomnak.¹⁰⁷ A továbbiakban ugyan Pécs jelentősége mellett érvelt, de hangsúlyozta, hogy a pécsi papság gyűlése is a célt tartja fontosabbnak, nem pedig a konkrét hely kiválasztását. Pécs mellett amúgy számtalan érvet felhozott, a földrajzi és klimatikus viszonyok, a város ideális mérete, a többnyelvű lakosság és a kulturális fejlettség mellett természetesen a történeti érvek is előkerültek. A leendő egyetem több előfeltételét máris megvalósultnak látta a püspöki joglíceum, a papnevelő intézet és az itt lévő gyűjtemények képében. Ugyanakkor elengedhetetlennek tartotta az egyetemi

¹⁰¹ GYÜRKY 1901. 189.

¹⁰² A KEOSZ volt a katolikus nagygyűlések szervezője, amelynek feladata volt mindent megtenni a nagygyűlési határozatok végrehajtása érdekében. Ezért széles körű kapcsolatrendszerrel igyekezett kiépíteni.

¹⁰³ BERZEVICZY 2000. 16–21.

¹⁰⁴ Az egyik a pécsi egyetem történetével foglalkozott (SZILVEK 1900a.), a másik pedig a katolikus egyetem lehetséges létesítési helyszíneivel: SZILVEK 1900b.

¹⁰⁵ SZILVEK 1900b. 4.

¹⁰⁶ SZILVEK 1900b. 14.

¹⁰⁷ SZILVEK 1900b. 21.

alapnak a katolikus autonómia számára való átadását és felhasználását is.¹⁰⁸ Véleménye szerint nem is teljesen új alapításról lenne szó, hanem a régi katolikus egyetem erőinek áthelyezéséről, mivel az egyetemi alap fekvősegei amúgy is Tolna és Baranya megyékben (Földvár, Pécsvárad) találhatóak. A költségesebb orvosi karról szerinte átmenetileg – erőforrások hiánya miatt – le lehetne mondani, természetesen a későbbi kialakítás reményében. Pécs szerepét erősíti a szerző szerint a város jó vasúti összeköttetése a déli-délkeleti területekkel. A nemzetközi szinten zajló versenyben egy itt kialakított egyetem pozitív hatással lehetne Horvátország és Bosznia irányában is, egy a szláv népekre ható kulturális gócpont szerepét tölthetné be.¹⁰⁹ Úgy látta, hogy észak és kelet felé ez már amúgy is megvalósul Budapest és Kolozsvár, illetve hamarosan Debrecen révén. De nem csak a nemzetközi viszonyok miatt, hanem a belső állapotok szempontjából is nagy jelentőséget tulajdonított a kérdésnek: a pártok egyelőre még közjogi alapon állnak, de hamarosan ideológiai alapon fognak szerveződni, ezért életbevágó a keresztény értékrenddel rendelkező értelmiség mielőbbi kinevelése, ugyanis – mint írta – a katolicizmus nemzet-konzolidáló erő és nemzeti propaganda-tényező egyben.¹¹⁰

A Szilvek Lajos által felvetettekre Mihályfi Ákos a *Katolikus Szemle* oldalain reagált.¹¹¹ E tanulmányában benne vannak azok a szempontok és érvek, melyeket a fent bemutatott katolikus nagygyűlési beszédeiben kifejtett. Itt csak azt emelem ki, ami azokhoz képest új. Pécs esetében a katolikus egyetem mozgalma tényleg élénk mozgolódást váltott ki. Hetyey püspök felajánlásai és a pécsi papság gyűjtése komoly összeget biztosítottak, de természetesen nem eleget. A háromkarú egyetem felállításához mindenképpen szükség lett volna arra, hogy az egyetemi alapot az állam rendelkezésre bocsássa. Ezzel Mihályfi nem értett egyet, mert ezt a katolikusoknak a budapesti egyetemről való kivonulásával egyenrangúnak értékelte, amit nem tartott szerencsésnek. Szilvek történelmi és földrajzi érveit erősnek tartotta, de felhívta a figyelmet a nehézségekre (államilag elismert oklevélkiadás, tanárok kiválasztása, hallgatók szerzése) is. Véleménye szerint az új egyetemet nem is egy nagyobb városban, hanem – angol mintára – a várostól távol kellene felépíteni, és nem szabad megelégedni a három kar létesítésével.¹¹² Az új egyetemnek a hegyek között, parkokkal és ligetekkel övezve kell felépülnie, mintegy külön várost alkotva, amelytől távol van más városok rohanása, zaja és minden negatív tulajdonsága. A hallgatóság megnyerése miatt nem csak az orvosi kar szükséges, hanem új, modern fakultásokat is fel kell állítani, egyet például a mezőgazdasági képzésnek. Ami viszont ennél is fontosabb, hogy olyan egyetemi életet kell garantálni, amely vonzza az ifjúságot. Ennek biztosítéka, ha az oktatók és a hallgatók nem izoláltan élnek egymás mellett, hanem közösen vesznek részt egyetemi ünnepélyeken, vallásgyakorlatokon, különféle összejöveteleken és szórakozási alkalmakon. Fontos továbbá az egyetemi internátusok jó berendezése és működtetése, melyeket a szegény sorsú diákok olcsón tudnak igénybe venni.¹¹³

¹⁰⁸ SZILVEK 1900b. 37–51.

¹⁰⁹ SZILVEK 1900b. 64–68.

¹¹⁰ SZILVEK 1900b. 71.

¹¹¹ MIHÁLYFI 1900. 369–376.

¹¹² MIHÁLYFI 1900. 375.

¹¹³ MIHÁLYFI 1900. 374.

1903-ban Hanuy Ferenc, a pécsi hittudományi főiskola egyházjog és egyháztörténet tanára újra a pécsi alapítás mellett érvelt.¹¹⁴ Véleménye szerint egy háromkarú – orvosi fakultás nélküli – egyetem alapítására egyedül Pécs képes a Dunántúlon, még hozzá mindenféle állami hozzájárulás nélkül.¹¹⁵ Mihályfihoz hasonlóan úgy érvelt, hogy nem szabad az állami egyetemeket teljesen elszakítani a katolikusoktól, azokon nem szabad feladni a teológiai karokat. Támogatva viszont a vallás- és közoktatásügyi miniszter azon törekvését, hogy vidéki nagyvárosokat kulturális gócpontokká fejlesszenek, ő is fontosnak tartotta az új egyetem alapításának kérdését. Wlassics Gyula miniszter 1902. május 28-i főrendiházi beszédét idézte; a vidéki jogakadémiák egyetemekké fejlesztésének ügyében hozzá intézett kérdésre így válaszolt: „Az én egész kultúrpolitikám főtörekvése az, hogy minél inkább erősítsük meg a vidéki városokat és e tekintetben nem hagyom magamat eltántorítani semmiféle megrettentéssel és semmiféle áramlat által, (...) mert igenis azt akarom, hogy a vidéki városoknak kulturagócpontjait olyanokká tegyük, hogy a vidéki városok valóban versenyképesekké váljanak és azzal az ósdi felfogással, a mely azt mondja, hogy csakis Budapest tekinthető olyannak, mely a kulturára alkalmas terep, azzal az ósdi felfogással szakítanunk kell, ha azt akarjuk, hogy ennek az országnak a kulturális szintjét emeljük (...).”¹¹⁶ Hanuy fontosnak látta, hogy a vidéki egyetem katolikus legyen, olyan, mely – nem csak a teológiai kara! – pápai jóváhagyással jön létre. Ez garantálna ugyanis olyan nemzetközi jelleget, mely az állami egyetemek esetében nincs meg, és ezért versenyképesebbek is lehetnének azoknál.¹¹⁷ Hanuy is azon az állásponton volt, hogy nem szabad csonka egyetemben gondolkodni, mivel a tudományok sajátossága, hogy fejlődnek és differenciálódnak, ezért az új tudományágak leválása miatt új karok alapítása is szükséges lesz.¹¹⁸

A legnagyobb problémát a szükséges anyagiak összegyűjtésében látta, de követendő példaként mutatott rá a salzburgi egyetem érdekében tett ausztriai lépésekre. Ausztriában 1884 óta gyűjtöttek a katolikus egyetemre az Universitäts-Verein szervezésében, és az eszmét az osztrák katolikus nagygyűlések is magukévá tették. Az osztrák püspöki kar 1891-ben foglalkozott a kérdéssel, és gyűjtést rendelt el a cél megvalósítására, XIII. Leó pápa pedig 1885-ben és 1902-ben is *breve*-ben helyeselte a törekvéseket. Ausztriában négyféle módon gyűjtenek a katolikus egyetemre: 1. rendes adományok formájában, 2. a rendszeres évi kiadások fedezésére *subscriptio* formájában, 3. Lichtenstein-féle pénzszerzési módszerrel (minden katolikus évente 30 fillért adományozott), 4. Hilfsaktion keretében: 100 koronát adnak, és ha 1911-ig nem jön létre az egyetem, akkor kamat nélkül visszaadják az adakozóknak. A gyűjtéseket egy központi gyűjtőbizottság és 27 egyházmegyei albizottság szervezte, de a legfőbb gyűjtők a plébánosok voltak.¹¹⁹

Hanuy részletes pénzügyi számításokat végzett egy esetleges pécsi alapítás költségeire. Úgy látta, hogy a jogi és a teológiai karra való fedezet nagyjából rendelkezésre áll. A bölcséleti kar esetében arra számított, hogy a ciszterci rend ide helyezi át hittudományi és tanárképző tanfolyamait, és akkor ez a kar is életképes lehet. Az orvosi karra az

¹¹⁴ HANUY 1903.

¹¹⁵ HANUY 1903. 7.

¹¹⁶ HANUY 1903. 54.

¹¹⁷ HANUY 1903. 64.

¹¹⁸ HANUY 1903. 102.

¹¹⁹ HANUY 1903. 104–106.

országos gyűjtésből, az egyetem többi épületére pedig Pécs város felajánlásaiból várt megfelelő alapot teremteni.¹²⁰ Véleménye szerint is fontos előfeltétel, hogy a püspöki kar támogassa az ügyet, és hogy a város mellé álljon. Egyetértett Mihályfival abban, hogy a működőképesség garanciája az államilag elismert oklevél-kiadási jog megszerzése és a megfelelő garanciarendszerrel (fegyelmi szabályzat, katolikus hallgatói egyesületek) biztosított katolikus szellemiség.¹²¹ Az egyetem elhelyezésével kapcsolatban ő is azt hangsúlyozta, hogy annak egy olyan periférián kell megvalósulnia, ahol még nincs hasonló intézmény. Ebből a szempontból sem Egert (Budapest miatt), sem Gyulafehérvárt¹²² (Kolozsvár miatt) nem tekintette jó megoldásnak. Pécs viszont szerinte a dél-dunántúli régióban jó vasúti összeköttetéssel rendelkező, népes központ, melyet középiskolákból álló kulturális gyűrű vesz körül, nem beszélve a horvátországi és fiumei kapcsolatokról.¹²³

Az írás reagált Mihályfinak arra a felvetésére, melyet a második nagygyűlésen elmondott beszédében („*Katolikus nevelés*” címen) tett egy új teológiai karnak a szemináriumoktól való külön felállításáról, és magasabb minőségi színvonaláról. Hanuy nem értett egyet vele, mert úgy gondolta, hogy a katolikus papnak is olyan képzettnek kell lennie saját szakmájában, mint a világiaknak. A magasabb szintet kell alapnak venni és ezt felül is kell múlniuk a papoknak. A világi teológushallgatók kevesen vannak, és a többség amúgy is pap lenne. Ebből a megfontolásból – mintegy kompromisszumként – differenciálást javasolt: legyen kétféle teológiai tanfolyam, egy rövidebb és egy hosszabb.¹²⁴

Arra a kérdésre, hogy egyáltalán kik illetékesek a kezdeményezésre, a következő választ adta: az eddigi felvetések a helyi tényezőket kiiktatták, és egyedül országos kérdésnek tekintették a katolikus egyetem ügyét, elsősorban a püspöki kartól és a leendő katolikus autonómiától várták a megoldást. Az 1900. évi nagygyűlés elfogadta Mihályfi javaslatát, hogy felkéri a püspöki kart egy egyetemépítő bizottság létrehozására és országos mozgalom indítására. 1901-ben – szintén Mihályfi javaslatára – a KEOSZ-t kérték fel, hogy hozzon létre előkészítő bizottságot. Ezeknek azonban semmi eredménye nem lett, az autonómiára várni pedig annyit jelentett, mint beláthatatlan időre elhalasztani az egyetem ügyét. Hanuy kiemelte Hetey pécsi püspök aktivitását az ügyben, és az egyháziak közül első helyen őt látta kezdeményezésre jogosultnak.¹²⁵ Nagyon fontosnak találta azonban, hogy az igazi kezdeményezőnek a városnak kellene lennie, neki kell felkérnie a többi szereplőt, hogy tegye meg a hatáskörébe tartozó lépéseket. Így a folyamat alulról indulva végül eljuthatna a megalapítást szentesítő uralkodói, illetve pápai jóváhagyásig.¹²⁶

¹²⁰ HANUY 1903. 130.

¹²¹ HANUY 1903. 138–142.

¹²² Fogarassy Mihály erdélyi püspök halálakor (1882-ben) tett alapítványa egy gyulafehérvári katolikus egyetem létesítését volt hivatott megalapozni. 1903-ban az erdélyi római katolikus státus igazgatótanácsa is támogatta a kezdeményezést. Erről szintén Mihályfi Ákos mondott kritikát, és ugyan a pécsinél jobbnak látta a helyzetet, de Gyulafehérvárt nem tartotta alkalmasnak egy országos egyetem székhelyéül. A kezdeményezés végül nem valósult meg. SZÖGI 2001. 156.

¹²³ HANUY 1903. 155.

¹²⁴ HANUY 1903. 157.

¹²⁵ HANUY 1903. 169–171.

¹²⁶ HANUY 1903. 176.

Mihályfi a *Katholikus Szemlében* élesen bírálta Hanuy monográfiájának kiindulási pontját és egyes megállapításait.¹²⁷ Elsősorban annak túlzott optimizmusa miatt háborodott fel. Szerinte ugyanis Hanuy azt sejteti, hogy a katolikus egyetem beindítása Pécsen könnyű és hamar megoldható kérdés, melynek a feltételei nagyrészt már adottak is. Ezzel szemben Mihályfi korainak talált mindenféle lépést, mivel a részéről is már többször javasolt egyetemi előkészítő bizottságot még az erre hivatott tényezők fel sem állították, semmilyen előrelépés nem történt az ügyben. Az anyagi és személyi feltételek ugyanúgy nem voltak adottak egy igazán minőségi és versenyképes intézmény felállításához, mint ahogy a meglévő pécsi (és egyéb) jogakadémiák és szemináriumok sem tekinthetők a leendő egyetemi karok magvainak.¹²⁸ Ugyanis – állította – ezek a főiskolák nem töltik be azt a szerepet, amelyet a katolikus jelző megkövetelne tőlük. Ennek oka pedig a tanári kar nem eléggé katolikus és olykor nem is eléggé tudós összetétele és a hallgatóság minősége. Az első lépés tehát – mint ahogy ezt már többször hangoztatta – a megfelelő tudós ifjúság kinevelése lenne külföldi ösztöndíjas helyek biztosításával. Garantálni kell továbbá, hogy a létrejövő egyetem a graduálás jogát megkapja mindegyik karra vonatkozóan. Elsősorban a tanárvizsgáló-bizottságok kialakítását tartotta kardinális kérdésnek, ismét felhozva a francia *jury mixte* esetét. Ebben nagy anomáliák és feszültségek kialakulásának lehetőségét látta, mert mint megjegyezte: „*Képzelnék el egy Paulert és egy Prohászkat együttes bizottságban és bölcséleti vizsgán.*”¹²⁹ Ráadásul Hanuy úgy képzelte el a bölcsészeti kar megalapozását, hogy a ciszterci rendet Pécsre kívánta telepíteni. Erre Mihályfi kijelentette, hogy „*én nem tudnám a ciszterci rendnek ajánlani, hogy egy ilyen, reá nézve veszélyes experimentumba belemenjen; hogy óriási költséggel fölállított, jó alapokra fektetett, 17 év óta sikerrel működő budapesti kollégiumát fölhasználja, ismét nagy költséggel újat rendezzen be Pécsen, akkor, mikor a pécsi katolikus egyetem életképességéről még nincs meggyőződve.*”¹³⁰

Mihályfi amiatt is bírálta Hanuy felvetését, mert annak szerinte túlzottan (pécsi) lojalkapatrióta jellege, keményebben fogalmazva provinciális színezete volt. Úgy vélte ugyanis, hogy ezzel az egyetem országos jellegét veszélyezteti, és az ügy iránti érdeklődés eltűnését vizionálta. Elismerete ugyan, hogy Pécs sok szempontból nagyon is alkalmas lenne, de a felvetésnek az erre hivatott tényezőktől kellene kiindulnia, ami pedig nem a város, hanem egy jogkörökkel bíró, országos (a püspöki kar által megbízott) egyetem-előkészítő bizottság. Azt sem tartotta szerencsésnek, hogy kiemelten a ciszterci tanító renddel számolt a javaslat, mivel ez is a helyi érdekek miatt alakult így, márpedig mindegyik rendet meg kellene szólítani. Összességében – a bírált tanulmánytól elvonatkoztatva is – sajnálatát fejezte ki azért, mert „*nem egyesített erővel, hanem helyi érdekek és szempontok szerint (Pécs – Gyulafehérvár) kezdenek e nagy mű megvalósításához és nagyon félő, hogy egy helyett két katolikus egyetemet is fognak fölállítani, de egyikben sem lesz köszönet.*”¹³¹

Még ugyanebben az évben (1903), a negyedik katolikus nagygyűlés alkalmával Mihályfi ismét felszólalt a katolikus egyetem ügyében.¹³² A téma nemzetközi jelentőségének

127 MIHÁLYFI 1903a. 879–886.

128 MIHÁLYFI 1903a. 882.

129 MIHÁLYFI 1903a. 884.

130 MIHÁLYFI 1903a. 884.

131 MIHÁLYFI 1903a. 885–886.

132 MIHÁLYFI 1903b.

igazolására beszédét azzal kezdte, hogy az 50. (kölni) német katolikus nagygyűlés elkészítette a német nagygyűlések történetének feldolgozását, és ebben is tisztán látszik, hogy az 1849-es és az 1889-es nagygyűlés között a katolikus egyetem témája ott is intenzíven jelen volt. A cél elérésére külön szervező bizottság alakult és széleskörű gyűjtést is rendeztek.¹³³ A kettős célt, melyet a katolikus egyetem ügyével el kívántak érni (a tudomány világában a katolikus világnézetnek érvényt szerezni, illetve az értelmiséginek készülő ifúságot megőrizni a hitben és az erkölcs tisztaságában), többféle eszközzel is meg lehet valósítani, nem ez az egyetlen módszer: tudományos társulatok, nagy könyvkiadó cégek, tudományos folyóiratok alapítása. Az első cél érdekében a németek is arra törekedtek, hogy a meglévő egyetemekre minél több katolikus jusson be, az egyetemi tanárság első lépcsőjét jelentő magántanárság (*habilitatio*) megszerzését minél inkább anyagilag, ösztöndíjakkal támogassák, még mielőtt saját egyetemet alapítanának. A második cél elérése érdekében az egyetemeken belül katolikus ifúsági egyesületek és vallásos társulatok (Vincze-egyletek, Bonifácus-egyletek, Mária-kongregációk) kiépítését szorgalmazták.¹³⁴ Magyarországon – Mihályfi megállapítása szerint – a katolicizmus ilyen szempontból eddig még keveset törődött a leendő értelmiséggel. Sokan tanulnak ugyan egyházi pénzen és segítséggel, de tanulmányaik elvégzése után nem foglalkoznak már velük, ezért fokozatosan kiszorulnak a fontosabb pozíciókból. Ennek a problémának a megoldását legalább olyan fontosnak tartotta, mint a katolikus egyetem ügyét.¹³⁵

Arra a kérdésre, hogy meg tudnánk-e tölteni egy katolikus egyetemet katolikus oktatókkal, tudósokkal, határozott nemmel válaszolt. Ennek igazolásaként azt hozta fel, hogy a *Katolikus Szemle* szerkesztőjeként nehezen talál minden témára megfelelő szakértő író. A külföldi katolikus egyetemekre viszont világszerte toborozzák a tanárokat (az angol, a német, a francia világnyelvek), nálunk ez egyelőre kizárt, magunkra vagyunk utalva, ezért még korainak tartotta az alapítást, még akkor is, ha lenne is elég pénz. Ha ugyanis a korai alapítás miatt nem sikerül megfelelő tekintélyt szerezni az egyetemnek, akkor ezzel nagyobb kárt okoznak, mintha nem csináltak volna semmit. Mint már oly sokszor, itt is elmondta, hogy a katolikus tudósok nevelése az első, külföldi ösztöndíjak, utazások, kutatások támogatása révén, illetve habilitációjuk elősegítése, hogy főállásban tudjanak ennek a munkának élni.¹³⁶

A kezdeményezés kapcsán ismét kérte egy előkészítő bizottság felállítását a püspöki kar támogatásával, hogy dolgozza ki a megvalósíthatóság feltételeit, illetve a katolikus közvéleményt hangolja rá az ügyre. Hangsúlyozta, hogy az életképes egyetem óriási költségekkel jár és a katolikus társadalomtól nagy áldozatokat kíván, annál is inkább, mert a versenyképesség egyik feltétele, hogy a katolikus egyetem tanárai az állami egyetem tanáraival azonos fizetést kapjanak, nem is beszélve a szükséges könyvtári infrastruktúráról, a múzeumok, laboratóriumok, szertárak és gyűjtemények sokaságáról. Ezek kifejlesztése csak folyamatosan, hosszú időn keresztül történhet meg.¹³⁷ Mindezek tisztázása érdekében a bizottságnak és a katolikus politikusoknak aktívnak és felkészültnak kell lenniük a

¹³³ MIHÁLYFI 1903b. 3.

¹³⁴ MIHÁLYFI 1903b. 5–7.

¹³⁵ MIHÁLYFI 1903b. 8–9.

¹³⁶ MIHÁLYFI 1903b. 13.

¹³⁷ MIHÁLYFI 1903b. 14–16.

felsőoktatási törvény revíziójakor.¹³⁸ Végül, a bizottságnak kell kijelölnie a megfelelő helyet az egyetem számára, hogy ne legyen széthúzás és az erők ne forgácsolódjanak szét. Határozati javaslatában ezek után azt kérte, hogy keressék meg a püspöki kart az egyetemi előkészítő bizottság kiküldése érdekében.¹³⁹

A javaslatot a szakosztály elfogadta, de végrehajtása nem történt meg. A katolikus egyetem szervezésének ügye ezt követően fokozatosan háttérbe szorult, és csak évekkel később merült fel ismét. Bár a katolikus autonómiát, a nevelésügyet és a tudományosságot érintő, a katolikus értelmiség szerepéről értekező nagygyűlési előadók időnként szóba hozták, de érdemi előrelépés nem történt a kérdésben. E helyett a meglévő és éppen létesítendő egyetemeken belül igyekeztek a katolikus pozíciókat megőrizni, illetve javítani.¹⁴⁰

1911 márciusában felmerült, hogy amennyiben a tervezett harmadik egyetemet Pécssett állítanak fel, akkor ez lehetne akár katolikus is, de ennek kevés realitása volt. Az ez évi (XI.) katolikus nagygyűlésen – a kérdés aktualitása okán – Mihályfi Ákos újra beszélt a katolikus egyetem ügyéről.¹⁴¹ Mondandóját szemrehányással kezdte: *„ez is jellemzi a mi katolikus mozgalmainkat. Ez előtt tíz évvel országszerte lelkesültünk a katolikus egyetemért; ma, mikor az egész ország egyetemekről beszél, mi katolikusok hallgatunk a katolikus egyetemről. Nálunk sok a lelkesedés, nagy a szalmatűz, kevés a kitarás; könnyen megriadunk a nehézségektől, könnyen ellankadunk, félünk, miként Glattfelder püspök úr mondotta, főleg pedig mi csak a pillanatnyi benyomások hatása alatt élünk (...)”*.¹⁴² Glattfelder Gyula csanádi püspök hivatkozott megállapítása ugyanennek a nagygyűlésnek a megnyitó szekciójában hangzott el, és a katolikus értelmiség elégtelen állapotáról, illetve a lehetséges tennivalókról beszélt. Mihályfi erre reagálva állapította meg, hogy a katolikus értelmiség világnézeti nevelésében a három legfontosabb eszköz a katolikus sajtó, az autonómia és a katolikus egyetem. De – mint tíz évvel korábban, úgy most is – hangsúlyozta, hogy bármennyire is áldásos egy önálló katolikus egyetem, de az állami egyetemekkel való versenyképességének megvalósítása nagy nehézségekbe ütközik. Beszéde védekezés volt azokkal a vádakkal szemben, melyek szerint a nehézségek miatt nem támogatja, hogy bármi is történjék ebben az ügyben. Éppen ellenkezőleg vélekedett: *„Tegyük úgy, amint legközelebbi szomszédaink, vagy úgy, mint a németek, vagy úgy mint az osztrákok, csak ebben a tétovázó tétlenségben ne maradjunk.”*¹⁴³ A németek lemondtak az önálló katolikus egyetemről, és helyette az állami egyetemekre igyekeztek bejuttatni minél hatékonyabban a katolikus érdekeket. Ezért támogatták a katolikus tudósokat, ösztönözték azok habilitációját és segítették őket, hogy életvitelszerűen tudjanak tudományukkal foglalkozni. Másrészt a katolikus közvélemény elérte a kormánynál, hogy azokon az egyetemeken, ahol kellő számú katolikus van, állítsanak fel párhuzamosan világi és felekezeti tanszékeket is. Ausztriában ezzel szemben az önálló egyetem felállítását választották, és ezért már 30 évvel korábban kijelölték az ezt előkészítő bizottságot, amely minden területen igyekszik megalapozni a salzburgi egyetem jövőjét.

¹³⁸ MIHÁLYFI 1903b. 18.

¹³⁹ MIHÁLYFI 1903b. 23.

¹⁴⁰ LADÁNYI 2004. 12.

¹⁴¹ MIHÁLYFI 1911.

¹⁴² MIHÁLYFI 1911. 657.

¹⁴³ MIHÁLYFI 1911. 658.

A hazai viszonyok között elsősorban a katolikus autonómia ügyének elakadása gátolta meg, hogy a fentiekhez hasonló, egyértelmű megoldások szülessenek. Mihályfi ennek ellenére lehetségesnek tartotta volna a bizottság felállítását, mert – mint mondta – a létrejövő autonómiának is csak ez lehet az első lépése az ügyben. Időt lehetett volna tehát spórolni, és nagy előnyt jelenthetett volna egy kikristályosodott állapotban lévő koncepció. Példaként a debreceni egyetemre hivatkozott, melynek alapját a protestáns előkészületek jelentették, és a létrehozáskor az állami egyetemen fel is állítottak egy protestáns teológiai kart.¹⁴⁴ „Elkéstünk, sőt ismét vissza vagyunk vetve hosszú időre” – állapította meg. Végül nem tehetett mást, mint megismételte tíz évvel korábbi javaslatát az országos katolikus egyetemi bizottság felállításáról. Ez „fontolgassa-latolgassa az összes felmerülő nehézséget s ha nem találja azokat leküzdhetetlennek, fogjon azonnal a munkához. (...) Ha pedig csakugyan olyanok volnának az akadályok, melyek lehetlenné tennék egy versenyképes katolikus egyetem megalapítását, ez esetben ugyanennek a bizottságnak volna hivatása javaslatot tenni a katolikus egyetemekre tett alapítványok olynemű felhasználására, hogy ezek az állami egyetemeken a katolikus érdekek minél nagyobb biztosítására szolgáljanak.”¹⁴⁵

Zárszó

Az 1890-es évektől az első világháborúig tartó időszakban elkezdődött a magyarországi katolikus megújulás megalapozása. A két világháború között kibontakozó folyamat gyökerei sok szempontból (sajtómozgalom megindulása, egyesületi hálózat kiépítése) erre a két és fél évtizedre nyúlnak vissza. A katolikus közéletben aktív világiak száma viszonylag szűk körű volt, és a katolikus nagygyűlések alkalmával felvetett megoldási javaslatoknak pedig csak kis része tudott ekkor igazán hatékonyan megvalósulni. Ezek közé a sikertelen kísérletek közé tartozik a katolikus egyetem alapításának ügye is. A katolikus táboron belüli megosztottságot jól mutatja, hogy ezzel kapcsolatban sem sikerült egységes álláspontot kialakítani, még a legalapvetőbb kérdések kapcsán sem. A püspöki kar nem állt egységesen egy új egyetem alapítása mögé, az ezt előkészítő bizottságot évtizedekig nem hozták létre. Ebben szerepe volt annak, hogy egyrészt a budapesti egyetemen kívánták helyreállítani a katolikusok pozícióit, de közrejátszott az is, hogy az egyetem ügyét az autonómia-kérdés részének tekintették. Másrészt egy teljesen új katolikus egyetem alapításához a tárgyi és személyi feltételek sora hiányzott. A pro és kontra felhozott érvekre, illetve a feltételek meglétére vagy hiányára talán jó példa a pécsi kísérlet bemutatása. Amiben a katolikus törekvések sikeresnek látszottak ebben az időszakban, az az egyetemi ifjúság egyesületeken keresztül történő megszervezése és gondozása volt.

Az 1920-as években (Szeged kapcsán) és az 1945 utáni koalíciós időszakban (Eger kapcsán) még felmerültek egy katolikus egyetem tervei, de ezek már teljesen megváltozott környezetben, teljesen más okok miatt nem valósulhattak meg.

¹⁴⁴ MIHÁLYFI 1911. 658–659.

¹⁴⁵ MIHÁLYFI 1911. 659.

FORRÁSOK

- BUDAPESTI NGY 1894 *A katolikus nagygyűlés Budapesten 1894. január 16-ikán.* Kiadják és az előszót írták gróf ESTERHÁZY Miklós Móric és gróf ZICHY Nándor. Budapest, 1894.
- EPL PKK JGYK *A Magyar Püspöki Kar Konferenciáinak jegyzőkönyvei (1892–1918).* Pécsi Püspöki Levéltár, Esztergomi Prímási Levéltár. (*Jegyzőkönyv a nmélt. püspöki karnak ... évi ... Budapesten főméltóságú Vaszary Kolos hercegprimás elnöklete alatt folytatólagosan tartott tanácskozmányáról*)
- GYÜRKY 1900 *A magyar katolicizmus kilencszázados jubileuma alkalmából tartott országos katolikus nagygyűlés Budapesten 1900. augusztus 17–19-én.* Szerk. GYÜRKY Ödön. Budapest, 1900.
- GYÜRKY 1901 *A magyar katolikusok második Országos Katolikus Nagygyűlése Budapesten 1901. november 4–7-én.* Szerk. GYÜRKY Ödön. Budapest, 1901.
- KOMÁROMI NGY 1893 *A komáromi kath. nagygyűlés 1893. április 23-án.* H. n., 1893.

SAJTÓFORRÁSOK

- KATHOLIKUS SZEMLE *Katholikus Szemle.* Évnegyedes folyóirat. Budapest, Szent István Társulat, 1887–1944.
- MAGYAR SION *Magyar Sion.* Egyházirodalmi folyóirat. Esztergom, 1887–1904.
- RELIGIO *Religio.* Kath. politico-egyházi és irodalmi lap. Pest/Budapest, 1849–1893. = *Religio vallás.* Kath. egyházi, társadalmi és irodalmi folyóirat. Budapest, 1894–1905. = *Religio.* Tudományos, társadalmi és irodalmi katolikus folyóirat. Budapest, 1906–1930.

IRODALOM

- ADRIÁNYI 1974 ADRIÁNYI, Gabriel: *Fünfundzwanzig Jahre ungarischer Kirchengeschichte 1895–1945.* Mainz, 1974.
- ADRIÁNYI 2000 ADRIÁNYI Gábor: *Katolikus nagygyűlések Magyarországon 1900–1943.* *Vigilia*, (2000):10. 739–746.

- ALTERMATT 2001 ALTERMATT, Urs: *A katolicizmus és a modern kor. A svájci katolicizmus 19. és 20. századi társadalom- és kultúrtörténete*. Budapest, 2001.
- ARTNER 1938 ARTNER Edgár: A Hittudományi Kar története (1790–1935). In: HERMANN Egyed – ARTNER Edgár: *A hittudományi Kar története 1635–1935*. Budapest, 1938. 281–564.
- BEKE 2002 BEKE Margit: A Pázmáneum története az újraindulástól napjainkig. In: *A bécsi Pázmáneum*. Szerk. ZOMBORI István. Budapest 2002. 177–345.
- BEKE 2011 BEKE Margit: *Fejezetek az új- és legújabb kori elitképzéshez. A katolikus egyház szerepe a modern magyar értelmiségi elit nevelésében a bécsi Pázmáneumban*. Budapest, 2011.
- BERZEVICZY 2000 BERZEVICZY Klára: *A magyar katolikus klérus elitjének képzése 1855–1918. A Hittudományi Kar hallgatói*. Budapest, 2000. (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből, 21.)
- CHADWICK 1998 CHADWICK, Owen: *A History of the Popes 1830–1914*. Oxford, 1998.
- DENZINGER – HÜNERMANN 2004 DENZINGER, Heinrich – HÜNERMANN, Peter: *Hittvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*. Budapest, 2004.
- FRANKL – KLIEBER 2008 *Das Priesterkolleg St. Augustin „Frintaneum” in Wien 1816 bis 1918. Kirchliche Elite-Bildung für den Donau–Alpen–Adria–Raum*. Hrsg. FRANKL, Karl Heinz – KLIEBER, Rupert. Wien–Köln–Weimar, 2008.
- GÁRDONYI 2006 GÁRDONYI Máté: *Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe*. Budapest, 2006.
- HANUY 1903 HANUY Ferenc: *Katolikus egyetem Pécsen*. Pécs, 1903.
- HERMANN 1982 HERMANN Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914–ig*. München, 1982.
- KARÁDY 2005 KARÁDY Viktor: *A francia egyetem Napóleontól Vichyig*. Budapest, 2005.
- KELEMEN 2000 KELEMEN Elemér: 1867–1919. In: KARDOS József – KELEMEN Elemér – SZÖGI László: *A magyar felsőoktatás évszázadai*. Budapest 2000. 77–117.

- KELLER 2010 KELLER Márkus: *A tanárok helye. A középiskolai tanárság professzionalizációja a 19. század második felében, magyar–porosz összehasonlításban*. Budapest, 2010.
- KISS 1888 KISS János: Katholikusok első nemzetközi tudományos kongresszusa Párisban. (1888. ápr. 9–12). *Katholikus Szemle*, (1888):2. 306–335.
- KISS 1891 KISS János: A katolikusok II. nemzetközi tudományos kongresszusáról. *Katholikus Szemle*, (1891):4. 636–649.
- KLESTENITZ 2014 KLESTENITZ Tibor: A katolikus nagygyűlések Magyarországon a dualizmus korában. *Vigilia*, (2014):2. 110–115.
- LADÁNYI 2004 LADÁNYI Andor: Az egyházak és a felsőoktatás a dualizmus korában. *Századok*, (2004):1. 3–38.
- MAHONEY 2003 MAHONEY, Kathleen A.: *Catholic Higher Education in Protestant America. The Jesuits and Harvard in the Age of the University*. Maryland, 2003.
- MIHÁLYFI 1898a MIHÁLYFI Ákos: Katholikus egyetemek. (Első közlemény). *Katholikus Szemle*, (1898):1. 3–37.
- MIHÁLYFI 1898b MIHÁLYFI Ákos: Katholikus egyetemek. (Második közlemény). *Katholikus Szemle*, (1898):2. 177–225.
- MIHÁLYFI 1898c MIHÁLYFI Ákos: Katholikus egyetemek. (Harmadik közlemény). *Katholikus Szemle*, (1898):3. 426–448.
- MIHÁLYFI 1898d MIHÁLYFI Ákos: Katholikus egyetemek. (Negyedik, befejező közlemény). *Katholikus Szemle*, (1898):4. 567–582.
- MIHÁLYFI 1900 MIHÁLYFI Ákos: A katolikus egyetemről (Két röpirat alkalmából). *Katholikus Szemle*, (1900):4. 369–376.
- MIHÁLYFI 1903a MIHÁLYFI Ákos: Katholikus egyetem Pécssett. *Katholikus Szemle*, (1903):8. 879–886.
- MIHÁLYFI 1903b MIHÁLYFI Ákos: *A katolikus egyetemről. Előadás a IV. orsz. kath. nagygyűlés első szakosztályában*. Budapest, 1903.
- MIHÁLYFI 1911 MIHÁLYFI Ákos: A katolikus egyetemről. *Religio*, 1911/2/39. 657–659. (= *Szövetségi Értesítő*, 1912/VI/1. 141–145.)
- MONDIN 2001 MONDIN, Battista: *Pápák enciklopédiája*. Szent István Társulat, Budapest, 2001.

- PROHÁSZKA 1891 *Szentséges atyánknak XIII. Leo pápának beszédei és levelei.* Ford. PROHÁSZKA Ottokár. Budapest, 1891.
- SZILVEK 1900a SZILVEK Lajos: *A pécsi egyetem története.* Budapest, 1900.
- SZILVEK 1900b SZILVEK Lajos: *Hol állítsunk katolikus egyetemet?* Pécs, 1900.
- SZÖGI 1990 SZÖGI László: Katolikus egyetemalapítási törekvések Magyarországon. *Vigilia*, (1990) 328–336.
- SZÖGI 1991 SZÖGI László: A katolikus nagygyűlések Magyarországon. In: *Egyházak a változó világban.* Szerk. BÁRDOS István – BEKE Margit. Esztergom, 1991. 509–512.
- SZÖGI 2001 SZÖGI László: Katolikus egyetemalapítási törekvések Magyarországon. In: *Az évszázados universitas.* Szerk. SZÖGI László. Budapest, 2001. 148–164.
- TUSOR 2007 TUSOR Péter: A bécsi Augustineum és Magyarország 1816–1918. (Vázlat). *Aetas*, (2007):1. 32–43.

Catholic Congresses Before the First World War and the Matter of the Catholic University in Hungary

by Norbert Csibi

(Summary)

During the 18th–19th centuries major universities in Europe significantly changed, and came under the influence of nation states. The Catholic Church, which always had an important role in the European scientific world, and established and maintained several Universities, had to answer a number of questions related to this fact. It was also important for her since the scientific-technical progress had a side effect which made more and more intellectuals turn away from religion. Nevertheless, this social group was exactly the key to perform a catholic reform.

From the turn of the 19th and the 20th centuries, following the paradigm of foreign examples, congresses organized by the Catholics became regular in Hungary. After the sporadic and regional events of the 1890s, from 1900 these musters of the catholic public life were organized in the capital. The questions of public education – beside other religious and social issues – were always important parts in the agenda of these 2–3-day long events. The plans related to the foundation of a new Catholic University in Hungary were important issues of this topic before the First World War. In my paper I show the main proposals of these Hungarian plans in relations to the respective Vatican guidelines as well as to the foreign paradigms.